

ANYÁM (ÉS ÉN)

Már többször belekezdtem szüleim életének a megírásába, de mindannyiszor – néha már a gondolat felmerülése, néha pár oldal leírása után – visszaretenttem. Nemcsak a világra jöttemet megelőző korról nem volt elegendő tudásom, az ő életük java részéről, a fiatalságukról és a gyerekkorukról sem volt direkt tapasztalásom; ezekről csak az elmondásukból szereztem tudomást – azt is csak odavetett, utólag értelmezhető szavakból, félmondatokból. Persze, ezek néha jellegzetesebbek voltak, mint a hosszas magyarázatok.

Miért ragaszkodom mégis az életük megírásához?

Van egy olyan elképzelésem – nem biztos, hogy helytálló – hogy azok a gyerekek idézik fel folyton szüleik emlékét, akik ambivalens viszonyban voltak velük. Hát, ha valakire, ez rám tökéletesen igaz. Bár mutassanak nekem egyetlen olyan családot, ahol hibátlan a gyermek-szülő, vagy – így is lehet közelíteni hozzá – a szülő-gyermek viszony.

Az a Kosztolányinak tulajdonított megfogalmazás is tökéletesen ideillik, mely szerint az író nem azért ír, mert ismeri az életet, hanem mert meg akarja ismerni. Igen, ha életükben nem is figyeltem eléggé oda rájuk, nem vettem figyelembe a gondjaikat, most utólag, ezekből az odavetett emlékekből, gondolatokból talán jobban megismerem őket. Az „odavetett emlékek, gondolatok” persze nem egészen igaz így; sok-sok töprengés és szöszölés előzte meg ezeket a látszólag könnyedén kiszaladt mondatokat.

Nem tagadom, a könyveim megírásához Annie Ernaux francia írónő hasonló regényei (A hely, Egy asszony) adtak bátorítást. Csak ő, aki az emlékek felidézésénél hozzám hasonló gondokkal küzd, mindvégig igyekszik magát háttérben hagyni, én úgy érzem, ezt nem tehetem meg. Alszerénység volna. Hiszen apám és anyám életének epizódjait jórészt azokból a beszélgetésekből tudom felidézni, amelyeket velem folytattak, továbbá, ahogyan a közös életünkben, az egymás mellett élésünk során megismertem őket. Ezért aztán az alcímben az ő felidézésük után mindig ott áll az én nevem, pontosabban megjelölésem is: Apám (és én). Anyám (és én).

A regény két különálló – de erősen összetartozó – részből áll. A szüleim szoros szimbiózisban éltek, nem kerülhető el, hogy az anyám-részben az apám, az apám-részben pedig az anyám szóba ne kerüljön. Mivel ugyanazt nem akarom kétszer elmondani, egy „közös” részlet csak egyszer, vagy az egyiknél, vagy a másiknál szerepel – így a két rész kiegészítője, avagy hivatalosan: komplementere egymásnak.

A legelső emlékem, hogy egyedül vagyok kint (miért egyedül? egy kisgyerek?) a Bátorhy utcai házunk udvarán, hideg van, alaposan fel vagyok öltöztetve, és a fal mellett meglátok egy mumust. Ott fekszik, szürkésfekete és nem mozdul. A híresztelésekkel ellentétben békés; nem is félek tőle. Bemegyek a házba, és közlöm a bennlévőkkel – nagy társaság van, számomra ismeretlen emberek, talán apám barátai, akikkel a totót szokta kitölteni; biztos most is azt csinálják, és engem nemcsak azért küldtek ki, hogy levegőn legyek, hanem hogy ne zavarjam őket –, mondom nekik, hogy egy mumus pihen a ház mellett. Menjen már ki, fiam! szól ki az anyám a konyhába a háztartási alkalmazottnak, és nézze meg, mi az. Az kijön velem, és mivel nem olyan bután el-lenséges, mint a háznál megfordult eddigi cseléd lányok (vagy az anyámnak volt elle-nük kifogása, vagy nekik az anyám ellen), elmagyarázza, hogy ez nem mumus, mumosok nincsenek, ennél fogva nem kell félni tőle. Mondom neki, hogy nem is fél-tem. Ez egy öreg és fáradt kutya, aki valamiképpen bejutott a kertbe, s most a falnak támaszkodva pihen a délutáni napfényben. Bármennyire is sajnáljuk, ki kell küld-e-nünk; a kérésünkre nem mozdul, egy bottal taszigáljuk, míg végre felkel és elsom-fordál. Azon studírozunk, talál-e hasonlóan jó helyet magának.

Nagyon kicsi lehettem, kábé hároméves.

A mumust azért nem ismertem fel és nem tudtam kutyaként azonosítani, mivel nem volt kutyánk. Bár félhettem volna, nem féltem tőle. Máig nem tudom, miként került oda, mikor a kertünk végig zárt volt. Talán nyitva maradt a kapu és azon slisszolt be.

*

De ha a kutyában én a mumust láttam, akkor a mumusról már fogalmaim lehetek. Nyilván egy mesében hallottam róla, amit valamelyik hozzánk járó cseléd lány mesélt nekem. Én, ha valamelyik pici gyerekemnek a mumusról kezdett volna mesélni valaki, megkértem volna, hogy mondjon más mesét, ne ezzel ijesztgesse őt.

A mumus-mesélésről sincsen direkt emlékem, csak magáról a mumusról. Aki jön, megragadja és elviszi a rosszul viselkedő gyerekeket. Valamelyik cseléd lány nyilván így akart – engem, szerencsétlen kiskölyköt felhasználva – bosszút állni a proliétből felkapaszkodott és kivagy, őt lenéző és megalázó anyámon.

Ez 1946-ban lehetett, a második világháború befejezése utáni első békeévben. A „cseléd” név hivatalosan már nem létezett, a „bejárónő” titulust kellett használni helyette, bár egy kommunista funkci fülének az sem hangzott túl jól. De mi, mármint az anyám, az apám és én, mindig cselédként emlegettük ezeket a lányokat. Én nyilván az ő hatásukra.

Az az igazság, hogy egymásután több ilyen lány is volt nálunk szolgálatban. Takarítanuk kellett, a főzésben segíteni, és ránk, gyerekekre vigyázni. Négyéves voltam, amikor a húgom megszületett. Később aztán, miután hatéves koromban beköltöz-tünk Érdről Budára (apám a Móricz Zsigmond körtérhez közel, a Bercsényi utcában hozatott rendbe egy nagy, három és fél szobás, ágyúbelövést kapott lakást), még a tanulásban is segítettek. A cseléd szobában laktak. Azaz lakott a Vera nevű lány. Más nem is, mert ő aránylag sokáig kibírta nálunk, később meg már – ez úgy 52, 53 után lehetett – nem tartottunk bennlakó bejárónót. Több ilyen lányról azért nincsenek mélyebb emlékeim, mert gyakran váltották egymást, nem nagyon bírták ki sokáig. Anyám halálba szekírozta őket. (Ma már a „szekírozni” szót nemigen alkalmazzák;

ez is az anyai szótáramból való, bár ő nyilván nem önmagára használta. A „nyilván” szót is tőle hallottam – ezért is bukkan fel olyan gyakran a szövegeiben, és még többször felbukkana, ha a végleges változat tisztázása előtt a gépemen lévő szókijelölő segítségével nem irtanám le őket.)

*

A húgom kétéves lehetett, én hat; egymással szemben ültünk egy-egy bilin. És észrevettem, hogy a lábai köizött át lehet látni, nem lóg ott neki olyan fütyi, mint amilyen nekem van. Gondoltam, elveszítette, és erről kiabálva, rögtön értesítettem is az anyámat.

Aki odajött, felrángatott, átvitt a szoba egy olyan helyére, ahonnan nem láttam rá a húgomra. De a kérdésekre, mármint, hogy neki hova lett a fütyije, nem volt hajlandó felelni, ha rajta múlik, máig sem tudom. Olyan sértett képet vágott, hogy nem mertem tovább kérdezősködni. Mintha megbántottam volna ezzel a logikus kérdéssel. Később magamtól kellett rájönnöm, hogy a lányoknak nem fütyijük van, hanem puncijuk, és hogy az tök másként néz ki.

Lehet, hogy ha akkor normálisan válaszol, bennem nem támad máig nem lohadó érdeklődés a lányok puncija iránt?

*

Volt egyszer egy élményem.

Kissrác lehettem, anyám kint feküdt a kerti úton egy nyugágyban és rejtvényt fejtett. Én körülötte tébláboltam.

Egyszer csak berontott egy csomó marcona fickó, hangosan üvöltöztek, odarohantak anyámhoz, megragadták és nyugágyastól a magasba emelték, anyám sikoltozott, és megindultak kifelé, hogy elhurcolják.

Kiderült persze, hogy csak barátok voltak, kissé berúgva azt játszották, hogy elrabolják anyámat, és ő sem sikoltozott, hanem csak vihogott. Húsvét volt, locsolni jöttek.

De hogy anyámat elrabolják, az mélyen megrázott. Ő pedig nem szólt, nem húzott oda magához, hogy ne féljek, csak vicc az egész, hagyta, hogy megsemmisüljek.

*

Az az igazság, hogy anyám révén rengeteget gazdagodott a beszéd-, azaz íráskészségem. Megfigyeltem, hogy nemcsak én alkalmazom az a trükköt, hogy a megírásra szánt dolgaimat (vagy, mert feszítenek és tovább akarom adni őket, vagy mert kíváncsi vagyok a véleményükre) először elmondom másoknak, s az ő reakcióik szerint öntöm aztán formába a történetet. Sőt, még a leírt változatot is elküldöm a barátaimnak, nézzék meg, mondjanak véleményt. Nem magáról a történetről – azt semmiképpen sem másítanám meg; inkább a sorrend és a hangnem megválasztásáról, valamit az erős pontok helyének kijelöléséről. Ami a szóhasználatomat illeti: egyrészt az anyám, pontosabban az ő felmenőinek zsellér-fiatalokból (Göböljárás-pusztáról) hozott szavaiból, másrészt az apám sváb édesanyjának (ő tízéves lányka korában ta-

nult meg magyarul, miután Környéről felkerült kiscselédnek Budapestre) ügyetlenül használt mondataiból, továbbá a „normál” hétköznapi és iskolai használat kliséiből, végül pedig az anyám sznob módon átvett és rögzített zsidó, német, latin és francia meg angol eredetű, választékosságot és különlegességet tükröző kifejezéseiből áll. Utóbbiakat anyám villámgyorsan elsajátította és különös élvezettel használta – én pedig a szövegeim többszöri átbogarászása révén tudok csak megszabadulni tőlük. Ehhez jöttek még hozzá, magamról beszélek, nem az élő nyelvhasználatból, hanem az olvasmányaimból átemelt népi szavak és kifejezések; ha ezekre gondolok, elsőként a Mészölynél olvasott „akonaborogató” ötlík eszembe. Feltehetőleg ő sem ezzel a szóval kelt és feküdt; szekszárdi szőlősgazdánál láthatta ezt a fahordók csapját meglazító és kiverő kalapácsszerű faszerszámot. De ki tudja, hogy a rövid, mindössze három esztendeig tartó balassagyarmati újságíróskodásom alatt nem ragadtak-e rám és rögzültek (jó) palóc módra használt kifejezések?

Ja, és volt még egy forrásom: négy évig egy katolikus középiskolába jártam, a kolégiumában éltem, ahol latin és latin eredetű szavak hatottak rám.

Különben Vörösmarty – aki a reformkor Petőfi előtti legnagyobb alakja volt, nyelvújító, fénylő csillag a viláköltészet egén –, mikor megkérdezték, honnan ered elképesztő nyelvi gazdasága, azt felelte, hogy a környezete tette olyanná, amilyen: a hihetetlenül kifejező és színes dunántúli nyelv. Mivel Érd, ahol nevelkedtem, és ahova nyaranta évekig visszajártam, huszonöt kilométerre van csak Nyéktől, Vörösmarty születési helyétől, azzal erősítem írói önbizalmamat, hogy a legjobb helyről, Magyarország legközepéről, a mindent be- és elfogadó főváros közeléből, Érdről származik a nyelvi kultúráim.

*

Anyám nyelvhasználatáról még annyit, hogy élete során elképesztő hatékonysággal sajátította el azokat az ismereteket, amelyeket, lévén, hogy nem járt felsőbb iskolába, ott kellett volna; öregkorára kapásból írta be a rejtvényekbe a válaszokat, amelyekért nekem, ha nagyritkán ráveszem a rejtvényfejtésre magamat (sajnálom rá az időt), a google-t kell igénybe vennem. De ez csak a szavakra, kifejezésekre vonatkozott, nem magára a mögöttük álló ismerethalmazra. Az volt a baja, hogy hiába pótolta gőzerővel a hiányait, a tudása alapszintje soha nem érte el azokét, akikhez hasonlulni igyekezett; akik valamilyen jobb iskolában végeztek, vagy olyan családból jöttek, amelyben az efféle ismeretek eleve adottak voltak.

*

Ott tartottunk, hogy anyám, aki pár évvel volt csak idősebb náluk, halálba szekírozta a nálunk munkát vállaló cselédányokat.

Csak azt fogadta el, amit otthon, a saját mamájától lesett el, és akkor is talált valami mondvacsinált hibát a tevékenységükben, ha maradéktalan elvégezték a rájuk testált feladatot. És egy percre sem hagyta nyugodni őket, mindig akadt új tennivaló a számukra. Ha más nem, a már amúgy is ragyogó eszcájj újra pucolása vagy a szőnyegrojtók még egyenesebbre seprése. Mennyire tartottunk attól a testvéremmel, nehogy véletlenül összeborzoljuk őket! Mindig merőlegesen, egymással párhuzamosan

kellett állniuk; ha összekuszálódtak, azonnal ki kellett menni a spejzba a kissöprűért – kézzel kiigazítani nem lehetett! – és újra át kellett söpörnünk őket.

Emiatt aztán kettős, mégpedig ambivalens hatás ért: bár egész életemben szerettem és gyűjtöttem a szőnyegeket (kereskedtem is velük), soha nem volt rojtos szőnyegem. Ami persze a sznobságomra is utalhat: az eredeti, nomád szőnyegeken nem volt rojt, mi a fenének is lett volna, az csak a még nálam is sznobabb háziasszonyok rémes ízlése miatt került rájuk.

Még valami.

Bár az már kiskoromban is sértette az igazságérzetemet, ahogyan anyám az alkalmazottakkal bánt (néha azt volt az érzésem, hogy nem azért alkalmazza, hogy dolgoztassa, hanem hogy baszogassa őket), azt, hogy legyen mellettem kisegítő, átvettem tőle. Rém egyszerű: ha csak annyit keresek, amennyit ő, míg rendben tartja a lakást, amihez nekem sem elég ügyességem, sem kedvem nincsen, már megéri. De általában mindig többet kerestem, és a feleségem is többet keres. Persze azt, amihez kedve van, és ugyan megérné mással végeztetni el – fűnyírás, a cserjék és a virágok metszése, locsolása, a velük való buzizás –, nyugodtan csinálja csak, nem esik le az aranygyűrű az ujjáról.

Direkt írom ide ezt a nonkonform szót, mert nagy vitáim vannak a lányaimmal; ők azt mondják, hogy sértő a használata, én meg, hogy ha egy szó elnyerte a végső jelentését, és a maga módján gazdagította a közbeszédet, hiába változott közben a morál, igenis használni lehet. Hasonlóképpen vagyok a „cigány”-nyal meg a „néger”-rel is.

Senkit sem akarok megbélyegezni vele, mikor leírom vagy kimondom őket; Zsófi „buzizhat” tőlem a virágaival kedvére.

Persze, attól sem úrhatnám polgár, és én sem vagyok az, ha a háztartásban segítőt alkalmazok és fizetek meg.

Hozzánk több, mint húsz éve jät át Bodméra egy Emese nevű lány Csákvárról (lány? – az egyik kislánya férjhez ment időközben), jobban tudja, milyen cuccaim vannak és mit hol találok, mint én magam.

*

Azt persze, hogy az anyám milyen, akkor, kisgyerekként nem nagyon láttam át. De valamit éreztem, érezhettem. Egyrészt, mert a gyerekek nem az eszükkel, hanem a lelkükkel érzékelik a világot, a körülöttük zajló történéseket, másrészt meg a lányok, erre jól emlékszem, ha az anyám nem volt lőtávolságban, nem fogták vissza magukat a véleményformálásban.

Már most elárulom azt, amiről, ha hatásvadász könyvet akarnék írni, jódarabig hallgatnom kellene, és csak hosszas rávezetés után jönni elő a farbával (tessék, megint egy ritkán használt, német eredetű szó): az anyámnak nem volt érzéke a gyerekekhez. És akkor még nagyon finom vagyok vele. Az, hogy kelleetlenül állt hozzánk, már kifejezőbb. Mivel az apám kirívóan sokat keresett, megengedhette magának, hogy eljättsza az arisztokrata úrhölgyet; igyekezett mindig másra, másokra testálni a gyerekei ellátását, nevelését és tanítását. Utóbbit annál is inkább, mivel tanulatlan lévén – hadd alkalmazzak távolról sem arisztokrata kifejezést: – fingja sem volt a tananyaghoz. Az ő képességei a feltörekvő, a társadalmilag és műveltségileg előbbre állókkal

való barátkozásban és az okos, intelligens figurát mímelő magamutogatásban tűntek ki. Bevallom, mindig meglepődtem, mikor egy-egy új ismerősevel találkoztam; valamennyi értelmes, határozott személy volt, akik egyenrangú félnek fogadták el őt.

Alighanem az én megítélésemmel volt a baj. Alábecsültem őt – korántsem volt olyan műveletlen és magamutogató, mint amilyennek hittem.

*

Nemcsak a pannonhalmi gimnázium volt rangos, ahova beíratk, hanem már az általános iskolám, a Bartók 27 is. Sőt, a környéke, a Lágymányosnak nevezett budai városrész is. Különösen annak a Bartók Béla úton felüli, a Gellért-hegy aljára eső része. Lágymányos akkoriban – ha nem is volt olyan elit városrész, mint a Rózsadomb vagy a Húvösvölgy – bizonyos polgári megállapodottságot és biztonságot sugárzott. Ha nem is elitnek, de elegánsnak, mai szóhasználattal: trendinek számított. Én per sze, akkor nem éreztem annak.

A Bercsényi utcai házunkban a háború előttről itt maradt polgári népek laktak. Anyám – ez hihetetlen képessége volt – hat vagy nyolc osztályt végzett tanulatlan és műveletlen fiatalasszonyként többükkel is szoros kapcsolatba került az idők során. De nemcsak afféle „Pá édesem, hogy vagy?” álkérdések menti szimpátiák voltak ezek, hanem igazi mély barátságok, sőt, kötődések. Én kissrácként nem nagyon figyeltem ezekre, utólag veszem számba és értékelem csak őket.

Az első emeleten lakott Nóra néni a férjével. Volt egy kis fehér pudlijuk. A szüleim, falusi eredetüktől szabadulni akarván, ódzkodtak attól, hogy állatot tartsanak, de Nóra néni kutyatartását valamiféle úri hobbinak (ez a szó sem volt akkoriban ismerős, legyen inkább: passzió) minősítették. Arra emlékszem, hogy elmesélte anyámnak, hogy egyszer a kutyája csontot nyelt, és csak az ő ügyes akciója – mélyen belenyúlt a torkába és kiszedte onnan – mentette meg az állatot. Mást is mesélt; ez jobban megragadt bennem. Nóra néni zsidó lány, azaz akkor már asszony volt, akit a háború alatt egy keresztény család bujtatott. Egyszers csak egy német tiszt jelent meg a lakásban. Őt erre a háziak gyorsan belebújtatták egy ott lévő dízládába. Csakhogy a tiszt sokáig időzött, neki meg vizelnie kellett. Az idő múlásával egyre inkább. Azt mesélte anyámnak, annyira szenvedett ettől, hogy már azon gondolkozott, feladja magát s csak azért nem tette meg, mert a háziakat nem akarta lebuktatni. És mikor a pasi végre elment, annyi ereje sem maradt, hogy a vécéig elvándorogjon, ott helyben bepisilt.

Nóra néni aztán a férje halála, újbóli házassága és máshová költözése után, egészen haláláig anyám barátnője maradt. Még az érdligeti nyaralójukban is – ekkor már a második férjével élt – kijárt hozzájuk.

Balajthyékról egy más ügy kapcsán később fogok szólni, Végváriékról érdemes még ejteni pár szót. Végvári a háború előtt katonai rendfokozatban a fővárosi önkormányzatnál volt valamilyen tótumfaktum, a felszab után maszek villanyszerelő lett, s hiába akarták egy szövetkezetbe kényszeríteni, (elég korai) haláláig megőrizte ezt a státuszát. Noha abban a családban is volt két, hozzánk hasonló korú gyerek, akikkel mi intenzíven barátkoztunk, anyám, ha rosszban nem is volt az anyjukkal, jóban sem nagyon. Ámde miután özvegyek maradtak és mindketten elkerültek a házból, felvették egymással a kapcsolatot. Hosszú évekig összejártak, s miután a nő beteg lett,

anyám ápolta, vigasztalta. A halála után – a barátnő haláláról van szó – a lánya maradt anyám beszélgetőpartnere. Én abban az időben nem nagyon értékeltem a baráti társalgásokat, mindig tettem-vettem, szerveztem valamit, megállni, a beszélgetés kedvéért beszélgetni sem időm, sem kedvem nem volt, s csak most, hogy megöregedtem, értékelem az ember lelki egészségére tett hatását. S végtelenül hálás vagyok annak a lánynak – ma már ő is özvegyasszony – aki anyámat a nagy ünnepeken, húsvétkor, karácsonykor helyettem meglátogatta és a jelenlétével felderítette.

*

Volt anyámnak még egy barátnője, Ilcsi néni. Szerintem anyám tudta róla, hogy apám szeretője volt, de nem törődött vele. Amikor apám bemutatta neki, feltehetőleg már nem volt az. Nyilván a közös szakma, a textilkereskedés hozta őket össze.

Ilcsi néni információi anyámnak a divat világra való betekintést jelentették, neki meg mi az otthon biztonságát és kényelmét – hiányt pótoltak egymás számára. Ilcsi néni egy tervező vállalatnak volt valamilyen munkatársa, néha behívott, és olyan, akkoriban kifejezetten elegánsnak és extravagánsnak számító ruhadarabokkal, zakókkal és dzsekikkal ajándékozott meg, amilyeneket a férfi modellek viseltek a divatbemutatókon. Okos és művelt nő volt, a karácsonyokra és a születés- meg névnapjaimra (mikor a könyvkiadás, ha példányszámban nem is, de minőségben a béka segge alatt volt) gondosan válogatott, jó könyveket kaptam tőle ajándékba. Biztos vagyok benne, hogy az irodalom iránti érdeklődésemhez az ő ajándékai nagyban hozzájárultak. Véleményem szerint anyámnak jól jött, hogy egy kifejezetten finom, minőségi emberrel barátkozhat. Ilcsi néni aztán kitűnt a képből – lett egy holland udvarlója, akivel kiment Amszterdamba.

Míg apám betegesen féltékeny volt anyámra, ő nem volt az. Nem tudok másra gondolni, csak arra, hogy rájött: apám ugyan szereti eljátszani a nagymenőt, de többet ér neki az otthon melege meg a tökéletes kiszolgálás, mint a nők utáni futkorászás.

*

Egy jó barátom, nem él már egyébként, használta a következő, egyáltalán nem szalonképes, de találó kifejezést, amikor azt akarta valakiről mondani, hogy mással végeztet el olyan munkát, amit neki kényelmetlen lenne megcsinálni: más faszával veri a csalánt.

Nahát, anyám az enyémmel verte.

Kisiskolás koromban volt a rákosizmus tetőpontja, az ideológiában is. De nyilván valamilyen nemzetközi megállapodás alapján, vagy csak azért, hogy a rendszer ne tűnjék teljesen totalitáriánusnak, hittanoktatás is létezett. Ezt, ha egyáltalán volt rá jelentkező, katolikus papok tartották. De nemigen volt jelentkező, mert a szülők – ha volt eszük – nem írárták be a kölykeiket, hogy ne legyen számtalan bántásban, megaláztatásban és hátrányban részük.

Engem az anyám, aki minden volt, csak nem buzgó keresztény, beíratott.

Igazából alig volt pár hittanórám, mert a szerencsétlen papot, aki tartotta, azaz tartotta volna, folyton megakadályozták. Hol a terem, ahol az oktatásra sor került volna, nem volt kifestve, hol elromlott a kályha beöntőcsöve (az osztály-kályhákat

kívülről, a folyosóról táplálták), hol valamelyik ünnepségre kellett készülnünk helyette. Igazából nem is bántam, mert a hittanórák elég unalmasak voltak.

De az, hogy be voltam íratva, rettentően csípte pár neofita, gyorstalpalón végzett tanárnőm szemét. Az új rend, a szociál-kommunizmus elszánt híveiként meg voltak győződve róla, hogy én, mint a klerikális reakció elszánt híve, az ő boldogabb jövőjük ellen dolgozom. Ennélfogva hiába voltam az osztály legjobb matekosa, számtanból az évvégi bizonyítványomban csak jó, azaz négyes szomorkodott. És ugyanígy, a földrajz összeállításaim is sorra közepes minősítést kaptak, holott sokkal érthetőbbek és látványosabbak voltak, mint sok másé, aki jelest kapott az övére. (Egy-egy témakörben kellett – pl. Afrika állatvilága, vagy Magyarország éghajlata – színes képekkel dokumentált dolgozatot összeállítani.) Kíváncsi vagyok, kár, hogy nem követhettem nyomon, hogy ezek a lelkes kamikázék mikor és miként ábrándultak ki ifjúkori eszméikből.

Az anyámnak az apám keresetének védernyője alatt könnyű volt egy másfajta kamikázé szerepet eljátszania. Azaz az én fütyimmal verni a csalánt.

*

Miért adott rám az anyám egy kis fehér, vékony gumiból készült homoktaposót, olyan szabásút, mint amilyenek most a titokzoknik, amikor a Dunára, az érdiiek által kedvelt kavicsos partra mentünk ki strandolni? Akkor azt hittem: szeretetből, és csak jót akart nekem, de ma már tudom, kivagyiságból; látszódjon, hogy különleges népek vagyunk, különleges cuccokkal.

Ezt a papucsszerűséget az amerikai rokonainktól kaptuk csomagban. Lehetséges, hogy nekik, akik a Manhattanból Long Islandre vagy le, Daytonára jártak strandolni, ez teljesen átlagos kis cucc volt, de biztos vagyok benne, hogy ezerkilencszáznegyvennyolcban, amikor nemhogy ilyen különlegesen finom holmit, hanem kenyeret sem lehetett kapni, nemcsak az érdi Duna-parton, hanem egész Magyarországon egyedül csak rajtam volt ilyen pöpec kis surranó.

Utált is érte rendszeren a helyi ifjúság. Nemcsak utáltak, a papucsra ráköptek, engem meg fellöktek. Visszamenekültem a szüleimhez, leültem a törülközőre. Miért nem mész fürödni? kérdezte anyám. Sok mindenre volt szeme, a fiára nem. Nem vette észre, hogy mi történt vele. Nincs kedvem, mondtam. Csak nem vagy beteg? Nem érzed magad jól? Hát nem is tudom... feleltem. Megnézte a lázamat, hazamentünk. Nem emlékszem, mondta-e, vagy csak gondoltam, hogy gondolja, hogy ezzel a kölyökkel, mármint velem, sehova sem lehet elmenni. Csak gond van vele.

Egy másik hasonló alkalommal viszont nem mentünk haza. Ellenkezőleg: azt mondta, legyenek kemény, álljak ki magamért.

Akkor egy fehér kesztyűt adott rám. Megint az előbbi: valószínűleg én voltam az egyedüli fehér kesztyűs kisgyerek Magyarországon.

Meg is lett az eredménye. A tanács (ma: önkormányzat) egyik bejárati ajtajánál álldogáltam, míg ő az anyakönyvvezető nővérével beszélgetett – odalépett hozzám egy nagyjából velem egyidős ismeretlen fiú, és minden előzetes figyelmeztetés nélkül szájon vágott. Az az érzésem, a kesztyűm nélkül is megtette volna, de így még inkább indokoltnak érezte a tettét. Sírva fakadtam, megkerestem anyámat és elpanaszoltam

neki az ügyet. Mások is voltak ott, nyilván szégyellte, hogy ilyen nyámnyila, nyafka kölyke van; azt mondta: Miért nem mész ki, és miért nem húzol be te is neki egyet?

Ő tudta a legjobban, hogy nem fogom megtenni, mert különlegesen nyafka és nyámnyila kisgyerek vagyok, el sem merek indulni kifelé.

*

Szerettem rajzolni, és jól is rajzoltam.

Egyszer, kiskölyök lehettem még, egy utcasort rajzoltam le. Úgy gondoltam, sokkal szebb lesz, ha a napot is odaművészkedem. Ezért az egyik ház tetejét leradíroztam, és odabiggyesztettem elé a napot.

Azt a lebaltázást, amit akkor kaptam az anyámtól! Hogyan lehetek olyan hígeszű, hogy a napot a házak elé, és nem mögé rajzolom! Igaza volt, de egy négy-ötéves forma kisklambótól már az is valami, hogy képes egy csomó házat egymás mellé rajzolni.

Hogy ma nem vagyok egy Salvador Dali, megvan az oka. De az indokolatlannak érzett letolás tényleg megviselt. Az ember azért kísérel meg mindig új dolgokat leképezni, hogy elkerülje azokat a hibákat, amelyeket korábban vétett, az anyja meg nem azért van, hogy ledorongolja, hanem hogy felhívja a figyelmét a hibáira.

*

Az általános iskola első vagy a második osztályában volt egy könnyű feladat: le kellett rajzolnunk, hogyan dolgozik az édesapánk. Én addig már jártam egyszer nála – jó messze, kint a Szentendrei úton, Aquincum előtt nem sokkal volt a vállalata. Azt láttam, hogy az emberek a raktárban lapos, négykerekű, inkább gurítható trepninek, mint valódi kocsinak kinéző alkalmatosságokon tologatják a textilbálákat.

Otthon örömmel elújságtoltam az anyámnak, hogy mi volt a feladat, s hogy véleményem szerint nagyon ügyes képet rajzoltam. Meg tudnám ismételni? kérdezte. Hogyne, feleltem, s már álltam is neki. Szinte kitépte a kezemből a rajzot, és szidalmazni kezdett. A te apád egyáltalán nem így dolgozik! Neki nem kell bálákat tologatnia! Csak ül az irodájában, és intézkedik, hogy ki mit csináljon.

Ha így is volt – különben valóban így – nem ért annyit az egész, hogy be kelljen menni miatta az iskolába. Mert anyám fülön fogott és bevitt, ott a tanító néninek el kellett magyaráznom, hogy az apám nem így dolgozik, hanem... szerintem a tanító-néni sajnált engem, hogy milyen ostoba és felfuvalkodott mamám van.

*

Egészen kis gyerekkoromban úgy véltem, hogy a Jézuska néni. Egy jóságos, kedves néni, akit mindenki szeret, és ő is szeret mindenkit. Minden ezt támasztotta alá: nőiesen hosszú haja volt, világoskék klepetust hordott, és a neve is „ka”-ra végződött. Mint Mariska, Boriska vagy Piroska. Jézuska. Különben is, pont olyan barátságos és aranyos volt, mint egy néni. A bácsik nem ilyenek. Egyszer valahogy mondhattam anyámnak, hogy a Jézuska néni. Illetve beszéd közben nyilván kiderült, hogy én nőnek képzelem. Nahát, azt a lebaszást, amit akkor kaptam! Nem értettem, hogy

miért, mikor semmi rosszat nem csináltam, legfeljebb nem tudtam valamit, honnan is tudhattam volna?

Vagy egyszer rosszul írtam le azt a szót, hogy újság. Úgy írtam: újiság. Két más-salhangzó torlódott, és a beszédben oda általában becsúszik egy magánhangzó. Jelen esetben egy „i” betű. Én persze kiírtam. Akkor is: micsoda letolás jött!

Soha nem elmagyarázva, kijavítva, hanem egyből rögtön leborongolva.

Ma már persze értem az anyámat: mély kulturális gödörből igyekezett kikerülni, s azt akarta, hogy a fia értelmiségi legyen. Mert, ha én az vagyok, akkor ők is nyilvánvalóan azok. Lényegében a maga tanulatlanságát, beilleszkedési görcseit torolta meg rajtam.

Értem én, de meg nem értem.

*

Az apám kiszolgálása mellett anyánknak bőven lett volna ideje velünk, a gyerekeivel törődni, de mindkettőnket beadott egy-egy szigorú, kollégiummal ellátott katolikus középiskolába. Mivel mindkét iskola kifejezetten jónevű intézmény volt, ahova nehezen lehetett bekerülni (de mi okosak voltunk és bekerültünk), az volt a szövege, hogy ezt a mi jó nevelésünkért, képzésünkért teszi. És ezt sokan be is vették.

Az igazság az, hogy púp voltunk a hátán, mi gyerekek. És ha a jelenlétünkkel idegesítettük, néha kegyetlen tudott lenni hozzánk, a gonoszságig kegyetlen. (Hogy ezt most itt, az anyámnál fejtssem-e ki, avagy majd később, az apám életének rekonstruálásánál, kis megtorpanást okoz – ott fogom.)

*

Anyám csak elvétve ment el a templomba.

Azt mondta, hogy az ő vallásossága olyan mély, hogy Isten ezt elnézi neki. Jól tudtuk, hogy ez véres kamu – egyszerűen lusta vasárnaponként felkelni és összeszedni magát. Ugyanakkor tőlünk, gyerekektől megkövetelte a templomba járást, s miután hazamentünk, nem egyszer kikérdezett minket arról, hogy miről szolt a szentbeszéd. A húgommal már előre kitaláltunk valamit erre, sőt arra is, hogy milyen színű volt a pap miseruhája, amelyet viselt. Míse helyett lementünk inkább a Duna-partra, sok érdekes dolgot vetettek partra a hajók által keltett hullámok. Ha a víz elég alacsony volt és kilátszott a meder, második világháborús töltényeket is lehetett találni. Alighanem a visszavonuló németek üríthették itt ki a tárjaikat.

A Petőfi híd fölött – azaz a helye fölött, mert azt csak 1952-ben építették meg, a rakparton gondosan elhelyezve heverték a második világháborúban a németek által felrobbantott hídnak a mederből kiszedett darabjai. Ezekre fel lehetett mászni, és onnan szemlélni a vizet. Faágak és nagy rönköt úsztak le a Szabadság-híd irányából, a szegény emberek, akik így egészítették ki, vagy szereztek be a téli tüzelőjüket, a parttól lesték, és ha tudták, valahogy kipecázták őket. Ha manapság a kedvenc Duna-szigetünkön, ahova nyaralni járunk, a sátor előtt ülve ilyeneket látok leúszni a Dunán, mindig az jut az eszembe, hogy milyen jó tűzifa lenne belőlük.

Akkoriban a gyárak gátlástalanul beleengedték a folyóba az ipari hulladékaikat, a víz és a part tele volt kisebb-nagyobb kátrány-uszadékokkal. Vigyáznunk kellett,

hogy ne érjünk hozzájuk, mert ránk tapadtak, és alig lehetett lekaparni őket a ruhánkról meg a bőrünkéről. Anyánk észrevette volna. De az esetleges lebukás ellenére is a Duna-partra jártunk, nem misére.

Később aztán, miután a húgom elkerült Debrecenbe, egyedül jártam – azaz nem jártam – misére. Helyette felmentem egy barátomhoz, akinél ilyenkorra nagy társaság gyűlt már össze; természetes, hogy az én sumákolásomon köszörülték a nyelvüket. Reménytelenül próbáltam védeni magamat – de még mindig jobb volt a cikizésüket hallgatni, mint a misén unatkozni.

Anyám, bár a vasárnapi szertartásokat ugyanúgy elmellőzte, ahogyan én, a túlvilágban masszívan hitt. Mikor az apám halála utáni első öngyilkosságát követő kóma után először nyitotta ki a szemét, és a feje felett megpillantotta a kórterem világoskékre festett mennyezetét, azt hitte, hogy a mennyországban van, annak a kékjét látja.

*

Szerencsére apánk vasárnaponként a kora reggeli misére járt, anyám kihagyta a szertartást, mi meg a testvéremmel sumákolunk, ahogy bírtunk.

Abban a Szent Tádéről elnevezett kistemplomban (Tádé az egyik apostol volt, csak a nép Pétert, Pált és Jánost leszámítva a többiről nem nagyon vesz tudomást), ahol néha, ha apánk is velünk jött, nekünk is meg kellett jelennünk, a triptichon egyik szárnyán anyám térdelő figurája volt látható. Egy ismert festőnő, aki a Magyarok bejövetele címet viselő hatalmas körkép megálmódójának, Feszty Árpádnak volt a lánya, Feszty Masa festette. Anyám ekkor kábé negyvenéves, még csinos, fiatalos nő lehetett. (Az is volt: a korabeli asszonyoktól eltérően nem járt dolgozni, otthon pedig a cseléd lányok munkálkodtak helyette.) És viselkedni is nagyon tudott – csak nekünk, a gyerekeinek volt tudomásunk róla, hogy nem az a bűbáj, akinek a képen látszik, s akinek társaságban mutatja magát. És bár a plébánossal a szüleim jó barátságban voltak, templomba ekkor sem járt rendszeresen, csak elvétve. A nagy egyházi ünnepeken, meg szilveszterkor az éjféλι szagosmisén volt csak jelen.

*

Vera, a bejárónőnk Tárnokon, egy Érd melletti kis faluban lakott. Egész héten nálunk robotolt, anyám csak a hétvégére engedte haza. Budára is beköltözött velünk, a cselédszobában lakott. Volt neki – ekkor már iskolába jártam, első, vagy második osztályba – egy falubeli lánypajtása, aki tőlünk nem messze, a Kosztolányi Dezső tér egyik házában szolgált. Mikor anyám sétálni küldött velem, séta helyett felvitt a barát-nőjéhez – nem voltak otthon a háziak –, és egymásra rálicitálva sorra vették a foglalkoztatóik hülyeségeit. Erős szociális öntudat élt bennük; arra már nem emlékszem, hogy konkrétan mik kerültek szóba, csak arra, hogy a maguk módján ők is másodosztályú népeknek tartották az alkalmazóikat. Valahogy fel sem merült bennük – különben igazuk volt – hogy beárulhatom őket.

*

Bár Verára semmi rosszat nem tudok, nem is akarok! mondani (úgy tett, mintha nem venné észre, hogy öltözéskor az egyik felvett harisnyámra poénból – bár akkor ezt a szót nem használták; inkább a huncutság járta – ráhúzom a másikat), azért benne is megvolt a munkáltató kölyke iránti ellenérzés. Ami persze maximum kellemetlenkedésben nyilvánult meg. Egyszer sétáltam vele a faluján átfolyó patak, a Benta partján. Akkor volt benne jócskán víz, de így sem lehetett szélesebb négy-öt méternél. Érdeklődő kisgyerek lévén, ismertem már valahonnan Petőfinek A Tisza című versét, megkérdeztem hát tőle: – Ugye, ez a Tisza? Persze, hogy az – felelte álnokul.

*

Egy másik alkalommal – még Érden laktunk – ellenkeztem azzal a lánnyal, aki akkor nálunk szolgált. Nem tettem meg valamit, amire kért; nem mentem arrébb, hogy fel tudja mosni a konyha kövét. Végső érvként azt vágtam oda neki, amit előtte nyilván az anyámból hallottam: – Te ne beszélj, te csak egy cseléd vagy!

A váratlan és gyors pofontól, amit erre kaptam tőle, annyira meglepődtem, hogy még sírni is elfelejtettem. Ez volt az – alighanem a maga számára is meglepő – reakciója az otrombaságomra. Megvárta anyámat, aki nyilván feltehetően a barátnőjénél, Panni néninél időzött, rögtön felmondott, és el is ment.

*

Kaptam egyszer még egy pofont, de azt nem egy cselédlánytól, hanem egy arisztokrata úrhölgytől: Hanna (Johanna) nénitől. Pedig szerintem nem is haragudott rám, és én sem őrá. Ekkor már a Bercsényi utcai ház rendbehozott lakásában éltünk.

Anyámnak egyszer el kellett valahova mennie (alighanem valamiféle mondvacsinált nőgyógyászati problémája lehetett), rábízott minket a három emelettel lejjebb lakó Balajthyékra. Balajthy magasrangú tiszt, tábornok volt a Horthy-hadseregben, s a kommunizmusban csak azért nem jutott a kivégzés sorsára, mint magasrangú katonatársai egymás után, mert megakadályozta, hogy kivonulás közben a németek felrobbantsák és ezzel használhatatlanná tegyék a budaörsi repteret. De azért nyugdíjazták; az volt az összes elfoglaltsága, hogy kihajtható talpú, élethű katonafigurákat rajzolt és vágott ki nekünk kartonból, nekem meg a két Balajthy-gyereknek.

A Lágymányosi utca és a Bartók Béla út sarkán volt egy legendás étterem, a Ketter. Balajthyék onnan hozták az ebédet, Johanna néninek grófkisasszonyként nem kellett megtanulnia főzni, később meg már ideje sem volt rá, a csokoládégyárban kapott csomagolói állást – még jó, hogy kapott. Egy másik grófnőt gyakran láttam a Bartók Béla úton sétálgatni. Nem úri, azaz úrhölgyi jókedvéből tette; egy szögletes, dobozformájú személtlapátba söpörte bele a lógombócokat, amiket aztán a magával tolt tálcskába töltött át.

Hanna néni keresetéből élt a család; azt ették, illetve akkor ettem én is velük, amit a Ketterből hozott. Egyszer történetesen pörköltet nokedlival. De milyen húsdarabok voltak abban!? Félig átsültek csak, s az egyiken, amelyik nekem jutott, több volt

a zsír, mint a hús. Otthon nálunk a cselédlányoknak a főzés előtt a húsról mindig le kellett szedni a zsíros részeket. Én ezt nem vagyok hajlandó megenni! toltam el magamtól undorodva a tányért.

Na, ekkor szakadt el Johanna néni cérnája, és kaptam tőle a fülest.

Különben annyira igazságosnak éreztem, hogy nem szóltam az anyámnak róla.

*

Nagy törést okozott, mikor megtudtam, hogy Panni néni meghalt. Nem jön többé. Nagyon szerettem. Tudott füstkarikát fújni, és magasra dobni a cigit, úgy, hogy annak a benyálazott vége megtapadjon a plafonon.

Csak jóval később, már kamaszkoromban kezdtem gondolkodni azon, hogy miért nem tudtam, tudhattam én a betegségéről? Állítólag sokat szenvedett, nyüzszített a fájdalomtól. A haláláról sem az anyámtól, hanem jóval később a nagymamámtól értesültem. Ez nem feledékenységből vagy figyelmetlenségből történt; anyám nem tartotta érdemesnek, hogy közölje velem. Azzal is növelni kívánta a fölényt velem szemben, hogy míg ő tudott a barátnője haláláról, én nem tudtam.

Jóval később is volt egy ilyen esetem vele – nem véletlen, hogy a kettő hatása összehozta bennem.

A hatvanas, hetvenes években is járt hozzánk egy nagyon rendes, megbízható, már nem fiatal asszony: Mariska néni. Egyszer anyám megkérdezte tőlem, hogy máshová raktam-e, vagy sunyin eladtam a herendi, háromszor hat darabos tányérekészletünket. És semmit sem tudtam erről, arra sem figyeltem, hogy az ünnepi tányérjaink herendiek (ráadásul viktóriások), azt feleltem, hogy nem. Nem én raktam máshova és el sem adtam őket.

Akkor csak a Mariska néni lehetett, szögezte le anyám. Hiába jött proli és nincstelen családból, hiába barátkozott normális, felvilágosult emberekkel, kiirthatatlanul benne volt a nála szegényebbekkel szembeni lenézése, megvetése. És rasszizmus per sze, a színesbőrűek kapcsán. (Nekem egyszer, mikor már minden érvét megcáfoltam, azzal jött, hogy a négerék azért mások, mint a fehérbőrűek – konkrétan büdösebbek –, mert van nekik egy speciális bűzmirigyük.)

Még nincs vége a történetnek.

Ettől kezdve én a Mariska nénival – akit ugye hitvány tolvajnak tartottam; a herendi már akkor is komoly értéket képviselt – kifejezetten fagyosan viselkedtem. Aztán elkerült tőlünk, de az apám temetésén ott volt. Ahol én újfent kimért voltam, nem is köszöntem neki. A temetés után anyám megkérdezte: miért voltam vele olyan rideg? Azt feleltem neki, hogy egy tolvajjal nem aranyoskodok. Mire ő: A herendi miatt? De hát az nem sokra rá meglétt. Én tettem át a szekrényben egy másik helyre, csak elfeledkeztem róla.

Nekem szólni megint csak elfelejtett.

*

Furcsa dolog: fiatalkorában, míg kollégiumba nem került Debrecenbe, a húgom volt a lázadóbb kettőnk közül. (Utána is még, jódarabig.) Ezért is bántották, verték meg annyiszor. Én egy beszari, dadogó kiskölyök voltam, nem mertem ellenkezni a szü-

leimmel. Ha rosszat tettem is, letagadtam, sunyítottam. Ő meg keményen beleállt a dolgokba. Olyasféle harc kezdődött köztük, mint amilyen a főnéni és Jack Nicholson között volt a Száll a kakukk fészkére című filmben; hasonlóan szomorú, de nem annyira tragikus végkifejletű.

Csak hallomásból tudtam a húgom viselt dolgairól, mert ekkor Pannonhalmán voltam, s csak távolról csodáltam őt. Büntetésből nem engedték, hogy telefonáljon a barátnőinek, juszta is telefonált. (Már az nagy dolog volt, hogy valakinek volt készüléke. Jelentős árkülönbséget képezett, hogy egy lakáshoz tartozott-e telefon vagy nem tartozott.) Anyám egy kis lakattal lezárta a tárcsát, nem tudta körbepörgetni – erre kipötyögte a számokat. Nem engedték el valahova, ahova úgy érezte, joga lenne elmennie – kimászott az erkélyre nyíló előszobaablakon és elment. Lelakakolták az ablakzárát – ezt is letörte, megint elszökött. A végén már annyira elfajultak a dolgok, hogy az iskolából nem is jött haza, hanem elment a haverjaival csavarogni. Ami azt illeti, elég félelmetes haverjai voltak: a körtéri galeri. A tér közepén állt egy használatlan, félig romos kör-kioszk, abban tanyáztak. Mind nagyfiúk voltak már, ő meg még csak egy tizenhárom-tizennégy éves kiscsaj. Anyám érte ment az iskolába, hogy megvárja – erre kiment az iskolaudvarra, hátul átmászott a kerítésen, és már éjszakára sem jött haza. Három napig bujdosolt, akkor a rendőrök megtalálták, hazahozták.

Az anyám ezt úgy adta elő nekem, mikor meglátogatott Pannonhalmán, hogy három napig nem jött le a cipő a lábáról.

Három napig nem jött le a cipő a lábamról!

Rögtön elcipelték egy nőgyógyászhoz, hogy az vizsgálja meg: szűz-e még. Az volt. Hogy evett-e valamit, azt az anyámék elfelejtették megkérdezni tőle. Különben evett, nekem elmondta, hogy a srácok nagyon rendesek voltak, kaját vettek neki.

A nőgyógyásztól egyből vitték a hidegkúti bolondokházába, és rögtön ott is hagyták két hétre, hogy állapítsák meg, hogy milyen elmebaja van, merthogy nem normális, az biztos. Volt egy mondasuk erre: kinek a vérét örökölte ez a gyerek? Merthogy az övékét nem, az biztos.

Aztán a húgom még egyszer elszökött, de csak pár óráig volt távol, és mire anyám pánikolni kezdett volna, már meg is jött.

Harmadszor már nem tudott megszökni, mert az előszobaablakra rács került, a bejárati ajtót meg zárták.

Érdekes, az idő előrehaladtával aztán – de ez hosszú évekig, évtizedekig tartott – ő egyre csöndesebb, hogy úgy mondjam polgárabb lett, a szülcinket (persze nem ártott, hogy már nem lakott velük) elfogadta olyanoknak, amilyenek. Megbocsátott nekik. Nekem viszont egyre jobban kinyílt a csipám, lázongtam ellenük, és huszonegy éves koromban el is költöztem otthonról.

*

Mikor a Balatonon nyaraltunk, ki volt adva: ha el is megyünk ketten este valahova, vigyáznom kell a húgomra. Ez elég kellemetlen feladat volt, nem is tartottam be, hagytam, hogy azt csinálja, amit akar. Úgy éreztem, nincs jogom, hogy ellenőrizzem, pláne korlátozzam. Akkor egy iskolatársam, egy velem egyidős A-osztályos (én a B-be jártam), nagyon rokonszenves srác udvarolt neki, direkt miatta jött át Siófokról Széplakra. Elmentünk a Hableányba táncolni, jó hangulat volt, sok ismerős – elvesz-

tettem őket szem elől. Bevallom, nem is nagyon bántam. Aztán egy idő után hazamentem volna, gondoltam, előkeresem. De nem találtam. Így hát egyedül battyogtam haza, késő éjszaka volt, a házban már sötét. Biztos voltam benne, hogy ő még nem érkezett meg. Lefeküdtem a bejárat mellé az árokba, vártam, hogy megjöjjön, elaludtam. Meg is jött, felkeltett, bementünk.

Hanem aztán másnap!

Az anyám ébresztett, meglehetősen durván és kiabálva, hogy hogyan vigyáztam én a húgomra! Sokat válaszolni nem tudtam, előkapta erre a testvérem szoknyáját. Amin bizony, nedvesség volt. Nem más, mint ondó. Az iskolatársamé, aki akkor éjszaka vette el a húgom szüzességét. Azért volt a nagy dráma, felindulás, ég és föld összeszakadása. A húgom szegény eddig sem volt a szemükben teljes ember, de így még kevesebbet ért.

Ha a srác nem olyan ügyetlen, mint amilyen (hogyan lehetett ráereszteni a szoknyájára?), nem derült volna ki a dolog. A húgom elnézést kért tőlem, hogy nyomtalanul lelécelt, de már annyira elege volt a szüzessége viseléséből, az állandó számonkérésből, vizsgálgatásból, hogy csak alkalomra várt, hogy elveszíthesse. Szegény srácnak fogalma sem volt, hogy csak egy elhatározást teljesít be.

*

A szüleim régóta nem élnek már – ezzel az írással őket, az ő emléküket akarom felidézni. Ez a leíratakból világosan kiderül.

De a húgom megvan még – eddig úgy beszéltem róla, mintha az eltelt idő alatt csak idősebb lett volna, különben ugyanaz a személy lenne, aki volt. Bár Ausztráliában, Melbourneben él, a kapcsolatunk az internet révén hosszú ideig élő volt.

Hát sajnos ez egy éve már megszűnt. Demens lett, s a fia, az én unokaöcsém bejuttatta egy speciális, demenciában szenvedő betegek otthonába. Ebből a betegségből nincsen javulás, megszűnt, és nem is lesz kapcsolatom már vele.

De a múltunkra, a közös múltunkra, ahogy eddig is tettem, visszaemlékezhetek.

És meg kell állapítanom, hogy bár látszatra jó testvérei voltunk egymásnak, soha nem fejlődött ki igazi mély kapcsolat közöttünk. Nem voltunk olyan őszinte viszonyban, mint amilyenben az én gyerekeim vannak egymással. Talán azért alakult így – nehéz utólag véleményt fogalmazni –, mert a szüleinkkel sem volt igazi, bensőséges viszonyunk.

Vagy az irántam mutatott szeretetlensége már csak felnőttkorunkra volt jellemző? A szüleinkkel, aztán a férjeivel való hadakozást és ellenérzést másokra, nevezetesen rám is kiterjesztette, és a kettőnk viszonya az ő bizalmatlansága miatt nem mélyült el? Pedig én nemcsak vele, hanem kezdetben még a férjeivel is igyekeztem jó kapcsolatot kialakítani.

Az első férje egy fogorvos volt, aki mellékesen gitározott is; egy ismert együttesnek volt oszlopos tagja. Az volt a terv, hogy a házasságuk után, míg saját lakáshoz nem jutnak, a szüleim lakásában élnek. (A közös lakásba költözés aztán nem történt meg, mert már előtte elváltak.) A szüleim lakásában három nagy szoba volt, elfértek. Itt voltam a tanúja annak, hogyan lehet egy ember önbizalmát tökéletesen lerombolni. A húgom a konziban jazz-éneklést tanult, abszolút hallással rendelkezett, a srác viszont, aki ügyesen gitározgatott, de korántsem volt annyira jó zenész, mint az együt-

tese többi tagja, annyira félt attól, hogy a neje nála sikeresebb lesz, hogy folytonos beszélgetésekkel elvette az önbizalmát, sőt el is rettentette a fellépésektől.

Mi – én és az akkori feleségem, meg a két éves kislányunk – akkor költöztünk fel Balassagyarmatra, ahol újságíróként tevékenykedtem; a feleségemet felvették az Iparművészeti Főiskolára. Úgy volt, hogy egy pesterzsébeti, a nejem bátyja által birtokolt családi házba költözünk be.

Csakhogy a báty, miután felszámoltuk minden gyarmati ügyünket, hirtelen színt váltott, és kijelentette, hogy nem akarja, hogy odamenjünk, és ha mégis mennénk, baltával vár bennünket. (A haláláig hosszú évtizedek teltek el, de soha nem bocsátottam meg neki emiatt.)

Végül a szüleim fogadtak be minket; a lakásban volt egy kétszer négyes kis cselédszoba. (Amelyben, két és fél évtizede a Vera nevű cseléd lány lakott.) Nyolc négyzetméteren élni egy csecsemővel, nem akármilyen mutatvány. (Indiában később aztán ennél kisebb lakásokat is láttam.) Vártam, hogy a húgom, aki ifjú férjével a lakás egy jóval nagyobb helyiségében lakozik, felajánlja a cserét.

Arra ugyan várhattam. Nem ajánlotta fel. A testvéri szeretet lángja nem lobogott fel a lelkében. Az ifjú férj sem kezdeményezte az átköltözést.

Ami a szüleimet illeti, az, hogy egyáltalán befogadtak bennünket, egy időre feledtette minden korábbi kellemetlenkedésüket.

*

Anyám halála után a lakásán való osztozkodás gyökeresen megrontotta a húgommal való kapcsolatomat. Igyekszem objektíven leírni az esetet, ilyenkor felmerülhet, hogy elfogult vagyok, és az ő érveit nem veszem figyelembe. Erről csak annyit tudok mondani, hogy őt, mivel már régóta Ausztráliában élt akkor, az itthoni ügyekben a barátnője képviselte, és ő is azt állítja, hogy nem érti Judit viselkedését.

Én nem akartam eladni a lakást, azt kértem tőle, hogy hirdessük meg, és a legmagasabb árnak, amit kapnánk érte, a felét kifizetném neki. Azt mondtam, hogy az egészet felőlem a barátnője intézhetné – elvállalta volna –, és én csak fizetek, miután az ár megvan. Őt ekkor egy számomra megmagyarázhatatlan düh és irigység indulat szállta meg, és minden észérvel szemben közölte, hogy ezzel a megoldással én járnék jobban és ő hátrányba kerülne. Hiába bizonyítottam ennek az ellenkezőjét. Ugyanúgy megkapná az ár felét, mintha valóban eladnánk, nekem meg érzelmileg sokat jelentene az anyám lakásának a birtoklása, amelyben élt, s amelyben az utóbbi időben én is egyre több időt töltöttem, nem beszélve arról, hogy a leendő gyerekünknek is lenne egy lakóhelye Budán. Akkor már a vidéki házukban éltünk, a fővárosban csak béreltünk egy lakást.

Ott követtem el hibát, hogy a józan eszem ellenére a testvéri szeretet szirén-szavára hallgattam, és hosszas vívódás után eladtam a lakást. A felét ő kapta. A mai eszemmel megtartanám, a fele árát pedig kifizetem neki. Annyira azért nem lett volna önzetlen, hogy azt visszautasítsa. És tök mindegy, hogy azért nem beszélünk egymással, mert ő megsértődik, vagy azért, mert én sértődöm meg. Meg is haragudtam rá, annyira megutáltam. Nem beszéltem, azaz nem leveleztem vele egy darabig. Akárhányszor mentem el, és megyek el ma is anyám volt lakása mellett, szándékosan nem nézek fel és nem keresem ki az ablakait. De aztán megbékéltem, mégiscsak a húgom,

és egy idő után felvettem a kapcsolatot vele Levelezgettünk egymással, mígnem ő nemrég meg nem betegedett, és a kapcsolatunk megszűnt. A fiával, azaz az unoka-öccsémrel tudok néha beszélni, aki nagyon rendesen gondoskodik róla.

Most ez van.

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy néha nem jut eszembe a lakás-ügyünk, illetve, hogy csak azt kapta, amit megérdemelt. Nem igazán korrekt dolog – tudom –, hogy most, amikor ő már magatehetetlen, ilyesmin jár az eszem.

*

Egy dolgot nagyon megjegyeztem, pedig nem volt egy nagy ügy.

Apám beharangozta, hogy a vállalatánál vasárnap délelőtt matiné lesz, vidám, vicces előadás, amire mi is elmegyünk. A testvéremmel együtt nagyon készültünk rá, korán felkeltünk, puccba vágtuk magunkat.

Csakhogy anyáknak nem volt kedve elmenni. (Elvileg igaza volt, mert baromi unalmas műsor lehetett – de milyen szülő az, aki ennyit nem tesz meg a gyerekeiért?) Az apám inkább ment volna, neki a főnökei miatt nem ártott volna megjelennie.

Tehát anyáknak nem volt kedve menni, és hogy ennek okát is adja, gyorsan kitalálta, hogy mi rosszul csináltunk valamit. Rendetlenül téptük le a vécében a vécé-papírt. Kifröcsköltük a vizet fogmosáskor. Vagy valami ilyesmit. S ezért meg kell büntetni minket. Nem volt elég, hogy nem mehettünk el a várva-vár műsorra, még a szekrény előtt térdelpelnünk is kellett egy darabig.

Kisiskolás voltam, látszólag buta kölyök, de nagyon jól átláttam az anyám gonosz mesterkedésén.

*

Azt veszem észre magamon, hogy bár a gyerekkori emlékeim felidézésénél igyekszem elfogulatlan lenni, anyámról kimérten és keményen írok, nem úgy, mint ahogy gondolok rá. Ennek oka alighanem az, hogy bennem – bár huszonegy éve halott már – öregkorának emlékei, és az akkori érzelmeim élnek. S ezek – mikor odaérek, erre is igyekszem majd kitérni – jóval rokonszenvesebb személyt mutatnak, mint a gyerekkori emlékeim. Akkor anyám valóban rideg és kegyetlen volt velünk, de később, miután egyedül maradt – az öregedés hormonális hatása is benne lehetett ebben – megváltozott; szeretetteljesebb lett.

Meg talán az is számított, hogy eltűnt az egzisztenciális fölénye velem szemben. Egyedülálló öregasszony volt, aki az egyre kevesebbet érő nyugdíjából élt, amit apám után kapott, én meg egy ereje teljében lévő, sokat kereső férfiberré váltam. De ennek ellenére mindig ő segített ki kisebb összegekkel, ha néha megszorultam. (Mindig megszorultam.) Soha nem én őt – mindig ő engem.

Az anyagi helyzetem csak azután rendeződött el megnyugtató módon, miután a mostani feleségem átvette tőlem a pénzügyeink intézését. Hiába kerestem régen sokat, mindig anyagi gondjaim voltak. Nem tudtam tervezni, beosztani a jövedelmeimet. Lehet, hogy tévedek, és csak a magam komolytalanságát lenne szabad hibáztatnom, de úgy vélem, hogy nagyrészt ez is a szüleim hibája: nem hagyták, hogy

átlassam az anyagi helyzetünket, hogy magam kezeljem a kiadásaimat és a bevételeimet; nem neveltek felelősségteljes gazdálkodásra.

*

Anyám családjának erős embere az ő mamája, az én nagyanyám volt. Ő fogta egybe, és még nyolcvanon felül, szélütöten, motyogva is irányította a családot. Majthényi Anna-szerű, nagyformátumú asszony volt. És ugyanúgy tette tönkre maga körül az embereket, ahogy Majthényi Anna a fiát.

Fiatalkorában legalább száz hasonló sorsú társával együtt mezőgazdasági cseléd volt a göböljárás-pusztai birtokon. (Nem tudom, de jelen írás szempontjából nincs jelentősége, hogy ki volt a gazdaság ura a tizenkilencedik század vége felé.) A ma is meglévő egyik hosszú sorházban volt az egyhelyiséges lakásuk. Annyit tudok, hogy nyolcan éltek egy nyolcszor tízes helyiségben. A nagyanyám azzal a feltétellel ment hozzá az udvarlójához, az én béres nagyapámhoz, hogy az kimenekíti onnan. Első unokatestvérek voltak. Mivel erős, okos és rámenős asszony volt, nem bírta kivárni, míg a férje összeszedi magát, ő menekítette ki magukat. A férje csinos volt, a legjobb-képzű fiú a zsellérsoron. Hallgatag, és mi tagadás, elég egyszerű lélek, aki nemcsak a csinosága miatt kellett neki, hanem azért is, mert soha nem mondott neki nemet. Érden, egy akkor még kültelkinék számító telket vettek meg az Erzsébet utcában. Hogy honnan teremtettek elő pénzt a vételre, arról fogalmam sincsen. (Ha lett volna annyi eszem, hogy megkérdezzem, megmondta volna.) Spóroltak. Talán a rokonokról kértek kölcsönt. Felhúztak rá egy vályogházat, pár év múlva aztán megvették a szomszéd telket is a rajta álló rendes téglaházzal, amit kipofoztak és apránként továbbépítettek. Az első házat meg bérbe adták, de a hozzá tartozó kertet művelték. Sokat számított, hogy az érdi katolikus templomot negyvenhatban az ő telkük végével szemben húzták fel – a környékük egyszeriben központi helyé változott.

Földrajzilag nem, de társadalmilag nagy ugrás nyomorult tanyasi zsellérből egy főváros-közel faluban telek- és háztulajdonossá avanzálni. Szolgából önálló – még ha nincstelen, vasúti pályaépítő – munkássá. A nagymamám a háztartást vezette és nevelte a gyerekeit. Rendszeresen bejárt Pestre (a férje révén olcsó vasúti bérlethez jutott), és házról házra járva gyümölcsöt és tejet, tejfelt meg túrót adott el. Néha egy-egy jércét is. Megvolt a bejártatott útvonala a bejártatott háziasszonyokkal.

*

Anyámék négyen voltak testvérek. A szülők közötti szoros rokonság lehetett az oka, hogy két gyerek is maradandó sérüléssel született. Ezt csak egy alapos orvosi vizsgálat tudta volna eldönteni, amire nem volt pénzük. Vagy az sem.

A legidősebb nővér szívbajban, vagy legalábbis annak minősített betegségben halt meg, fiatalon. Anyám egyetlen bátyjának csonttuberkulózis marta szét az állát, és tette tönkre a légzését; ha lefeküdt, hörögve, kínlódva kapott csak levegőt. Értelmes, olvasott fiatalember lehetett, az arca torzsága ellenére is odafigyeltek a szavára a barátai. Talán társat is tudott volna találni magának, de Mutti – ez volt nagyanyám neve a családban – féltve óvta, kényeztette. Gúnyolni fognak téged ott, riogatta, ha el akart menni valahova. Mivel kényelmesebb volt maradni, mint menni, maradt, és

dagadtra ette magát. Őt is a szíve vitte el, amelyik egy éjszaka az erőltetett légzése miatt leállt. Anyám másik nővére fiatalon férjhez ment, de az ifjú férjet behívták katonának, és a Don-kanyarban maradt. (Akárcsak apám öccse.) Később lett volna kéreje, nem is egy, anyakönyvvezetőként sok emberrel találkozott, de különféle cseleket bevetve Mutti mindig elérte, hogy még egyszer ne menjen férjhez, maga mellett, a háztartásban dolgoztatta. A meghalt férjétől posztumusz módon származó kislányát, az én első unokatestvéreimet is ugyanígy tette tönkre, annak a fiát is (akit az anyja válása után ő, a dédnagyanyja nevelt), sőt, ha nagyon mélyre akarok ásni a családtörténetbe, annak a fiát is.

Négy generációt!

*

A legkisebb, a negyedik gyereke anyám volt. Nézem az iskolai osztályképét hatéves korából (éppen száz éve készült), – feltűnően komoly, szabályos és szigorú arcú, nagyon szép kislány. Elmondta nekem, hogy bár istenítette az édesanyját, hamar rájött, hogy ha nem akar ő is tönkre menni, mint a testvérei, el kell kerülnie otthonról; az anyja fullasztó szeretete őt is megfojtja. Az általános iskola elvégzése után ráadásul fodrásztanulónak iratkozott be, jobb lehetőség nem kínálkozott számára. Ezt nagyon utálta, herótot kapott attól, hogy teddide-teddoda tanoncként gazdag dámák fejébőrére kell mosogatnia, simogatnia. A fodrászattól annyira eleget, hogy hosszú évekig, évtizedekig egy szót sem szólt róla nekünk; egy gyenge percében egyszer az egyik feleségemnek beszélt róla.

Az szabadította meg ettől a munkától, hogy találkozott apámmal, aki feleségül vette. Úgy tudom, akármeddig ellakhattak volna az apám által bérelt Báthory utcai családi házban, de saját lakásra vágytak, ráadásul bent Budán – pár év múlva így kerültek a tizenegyedik kerületbe.

A lakásuk ráadásul közel volt Érdhez, mindkettőjük szülőházához.

Tőle hallottam először a „kifliben aludni” kifejezést; az jelenti, hogy a páros kisebbik tagja háttal belesimul a párja ölébe. Lehet, hogy csak az én – akinek sok lány simult bele ilymódon a teste hajlatába – konyhai pszichologizálásom eredménye az, hogy akinek az anyjával vannak ilyen mély élményei, az sosem tudja később egy férfivel az összebújás örömét átélni.

Különösen, ha a férje képtelen neki az együttlét boldogító élményét megadni.

Tény, hogy a szüleim életük során végig külön ágyban aludtak.

Volt akkoriban egy slágerszám, a Kis Katóka, ilyen ez az élet. Egy Sztárai Márton nevű pasi adta elő, de pár évvel később Vámosi János is felújította. Anyám gyakran énekelgette, van benne két sor, amit örökre megjegyeztem.

Az egyik: tévedés csupán az élet, sokszor tévedünk.

A másik: boldogok mi többé nem leszünk.

*

Az anyám nem nagyon (nem nagyon?) élvezte az apámmal való szexuális együttlétet. A gyerekkorában, az anyja iránti erős, szinte nemi jellegű együttlétben találtam meg

ennek okát. Ráadásul az akkor légkör is erősen prüd, sőt, bigott volt – ez tökéletesen passzolt a lelkiállapotához. Ami, persze a családja körében alakult végül ki.

Elnézést, bár csak az *Apám (és én)* című részben szerettem volna róla részletesen írni, mégis kénytelen vagyok pár szót ejteni az apámról.

A szexualitás totális elutasításában az ő esetlensége és érzéketlensége is közrejátszhatott. Az ügyetlen és tapintatlan nyomulás nemhogy megszerettette volna anyámmal a szexet, hanem megutáltatta.

Apám hiába érezte úgy, hogy egy nagy fővárosi textilcég megbecsült embereként kiskakas a maga vidéki és tapasztalatlan haverokkal teli szemétdombján – dunsztja sem volt a szexhez. Számára csak kétfajta nő létezett: az egyik, akit feleségül lehet venni, mert ártatlan, és rémes vele a szeretkezés, a másik meg, az „olyan”, akinek nincs ellenére a szerelmeskedés, és ha kis szerencséje van, talán vele is lefekszik. Ahhoz meg pláne nem volt érzéke, hogy egy, a nemiségtől rémüldöző leánykának – az anyámnak – megmutassa, hogy milyen gyönyörű dolog is a testi szerelem, hogy a test összes alkotórésze a Jóisten adománya, nemcsak az úgynevezett nemes testrészek, mint a szem, az ajak, a homlok vagy a kezek. Így aztán ahelyett, hogy magához édesgette volna a feleségét, elmenekítette, elrémítette.

Így aludtak aztán külön ágyban, egészen a halálukig.

Az anyám, ha egy szerelmes filmet látott, amelyben túllépve minden akadályon, a szerelmesek végül édes csókot váltanak és elindulnak a nagybetűs Boldogság felé, szkeptikusan mindig megjegyezte: Most kezdődik az igazi megpróbáltatás.

De azért – ezt hozzá kell tennem – bár az anyám nem vágyott az apám közeledésére, nem kitünttetten, tehát nem csak tőle egyedül irtózott; minden férfiember viszolyogtatta. Érzékileg tartózkodott tőle, de érzelmileg nem. Szerette és kiszolgált az apámat: a lakás mindig tiszta és rendes volt, apámat mindig meleg kaja várta, mindig olyan, amilyent szeretett. Létezésével eleve biztonságot adott neki. Apámnak, ha baj vagy bánat érte, volt hova, volt kihez menekülnie. Amilyen kurta és megfellebbezhetetlen volt másokkal – velünk is –, anyámmal beszélgetve el merte engedni magát, ki merte mutatni a döntésképtelenségét, és sokszor megfogadta a javaslatát. Azt próbálom megfejteni, miként volt képes egy tanulatlan, vidékről a fővárosba felkerült lány a felelős állásban lévő, az üzleti élet és a politika kiszámíthatatlanságai között botladozó (ugyanakkor illegálisan rengeteget kereső) férjének támasza, bölcs tanácsadója lenni.

Egy rövid mondattal meg tudom világítani ezt: magasan az átlag felett intelligens és empatikus volt. Bár nem volt a helyszínen, elmondásból jobban kiismerte magát apám munkahelyi viszonyai, főnökei és beosztottja között, mint ő jómaga. Előre figyelmeztette, hogy mire vigyázzon, ki a valódi rossz-, avagy jóakarója. Ismerte az éppen uralkodó gazdasági és politikai trendeket, a rádiót hallgatta, és a hozzánk rendszeresen járó Népszabadságot is olvasta. Nemcsak azt silabizálta ki ezek szövegeiből, hogy nem mondanak igazat, hanem azt is kikövetkeztette, hogy mi lehet az, amit elhallgatnak. És persze – ahogy sokan mások – hallgatta a Szabad Európát is.

Ehhez már fiatalkorában hozzájött a jövő kikövetkeztetésének a képessége. Persze, a történelem, azaz a történelminek bizonyuló, magukat igazságosnak és világmegváltónak hirdető, de valójában aljas és gyilkos mozgalmak is hozzájárultak, hogy egyetlen pártnak és kormánynak se higgyen; számtalan példát látott arra, hogy

a hivatalos lózungoknak bedőlő személyek nem egyszer az életükkel fizettek a hitükért.

Kiválóan tájékozódott a közéleti-politikai kérdésekben, amelyek hangzatos jel-szavainak én néha bizony felültem. Akármelyik kormány is került uralomra, a kedvenc mondása az volt, hogy ezeknek még azt sem hiszem el, amit kérdeznek.

Ha úgy veszem, cinikus volt, de reálisan cinikus. Apámat ő segítette, kormányozta át az élet Szküllái és Kharübdiszai között – egyedül a halálos betegsége ellen vallott kudarcot a tudomány.

*

Anyám a házukkal szemben lévő rét jegén tanult meg korcsolyázni. Mikor a barát-nőivel felment Érdnek a Tusculanum nevű úriás részébe, hogy Báthory utca végén lévő, e célra rendbehozott tavacska jegén mutassa be a tudását, úgy tűnt, mintha egy tündérr királynő keringőzne a lampionok alatt. Apám legalábbis így, ilyenek látta. Ő már akkor ott, annak az utcának a másik végén bérelt egy nagy családi házat. Mindketten hőszegevény családból származtak. Csakhogy apám akkor már rengeteget keresett.

Ahogy Heller írja A 22-es csapdájában: Meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt. És azt hiszem, bár nekem riasztó tapasztalataim akadtak e téren, a szerelmükben nemcsak apám jómódja játszott szerepet.

*

Ez is milyen dolog.

Anyám soha nem dolgozott. Legalábbis az én megszületésem után már nem. Az volt a szöveg, hogy nagyon sok a dolga, a háztartást vezeti meg minket nevel. Valójában véres kamu volt mind a kettő. Pedig szerintem dolgozott volna, a háztartás vezetése és bejárónők egzeciroztatása roppant kevés volt neki. Az energiáit, míg otthon voltunk, a mi ugráltatásunkra, szidalmazásunkra volt kénytelen fordítani. Apám meg nem szólt bele a nevelésbe, neki még kevesebb érzéke volt a gyerekekhez, mint anyámnak. Lehet – tudom, ez most egy nagyon rosszindulatú megjegyzés –, hogy látenszen ez hozta őket össze? Aminek azért – erőltessük meg magunkat egy picit – jó oldala is van: egész életükben csak egymásra figyeltek, egymással törődtek. Én tizennégytől tizennyolc éves koromig voltam távol egy vidéki kollégiumban, a tesómat meg pont akkor küldték el Debrecenbe (ő is minél távolabb legyen!) egy Svetits nevű katolikus leánygimnáziumba négy évre, amikor én hazakerültem. Miután a húgom is hazatért, dicstelen műszaki egyetemi évek után én menekültem el otthonról, aztán ő is elmenekült, mégpedig bele egy szerencsétlen házasságba.

*

A húgom összes házassága rosszul sikerült – három volt neki –, egyszer elmondta, hogy a szüleink negatív kisugárzása miatt választott mindig öt lenéző és megalázó, ellenszenves férjet magának. Én egygel többször nősültem, de, bár rám is hatott a szüleim életszemlélete, szándékosan mindig velük ellentétes nézeteket képviselő lányokat

választottam. A második feleségem, aki révén egy színlelt házassággal olyan konzuli útleveélhez jutottam, amellyel szabadon járhattam ki Nyugatra (nagy dolog volt ez akkor), ráadásul egy bécsi kurva volt. Egy nagyon rendes, jóindulatú lány, aki pár év múlva, mikor módja volt abbahagyni a szakmát, mert akadt egy civil kérője, megkért, hogy váljak el tőle. Nagyon tiltakozni nem lett volna értelme, mert akkor is beadta volna a válókeresetet; elváltunk. A konzuli útleveéllel szerencsére senki sem törődött már, a rendszerváltás előtt voltunk egy-két évvel.

A bécsi feleségemnek egy elegáns bár volt a törzshelye, nem úgy, mint azoknak a magyar cigánylányoknak, akiket a rendszerváltás környékén Szabolcsból meg Nyírségből hoztak fel, és a futtatóik a Bécsbe vezető út mellett jelölték ki a helyeiket. Emlékszem, az egyik lány a kezét imára kulcsolva kérte, hogy álljak meg és vegyem el, mert, ha nem ad le hajnaltájt elég zsozsót, megverik.

Anyámat egyszer, hogy megmutassam neki, hol és milyen körülmények között élek Bécsben (szégyenkezniem nem kellett, a Grinzingi strasszén béreltem egy lakást), kivittem magammal.

A szabolcsi cigánylányok sorfala között.

Fel volt háborodva, szitkozódott. Ahelyett, hogy amint egyen túljutottunk, elcsitul volna, a következőnél újramezdte.

Szidta, szapulta őket. Hogy nem szégyellik magukat, kurválkodásra adják a fejüket. De Mamikám, mondtam neki, ezek szerencsétlen, tanulatlan cigánylányok. Olyanok, mint a rabszolgák. Nem ők döntenek a sorsukról, idehozták őket.

Azt az elementáris dühöt és gyűlöletet, ami benne izzott, a fiatalok plántálhatta bele. Csak úgy tudta megőrizni a tisztességébe, a szüzessége őrzésébe vetett hitét, hogy ugyanolyan mély elszánással utálta és vetette meg azokat a lányokat, akik könnyen adták magukat. Egy lány vagy megőrzi a tisztességét és a férjének tartogatja magát, vagy pedig kurva lesz. Harmadik út nincsen.

*

Szó esett róla, hogy szíve szerint anyám dolgozott volna. Véleményem szerint jó középvezető vált volna belőle. Okos volt, jól átlátta a dolgokat, kérlelhetetlenül szigorú volt, ugyanakkor gyors és nagyvonalú problémamegoldó készséggel rendelkezett. Utóbbiról általában megfélemlenek az emberek, pedig egy vezetőnél ez lényeges tulajdonság. Egy ötven-száz főből álló kollektívát simán el kormányzott volna, de lehet, hogy még feljebb, országos szintű vezetőként is megállta volna helyét. Akkoriban az ilyen könnyen megeshetett.

Az persze, hogy az anyám, ha odakerül, sikeres vezetői pozíciót tölt be, csak utólagos képzelgés.

Az apám nem engedte meg, hogy munkát vállaljon.

*

Látszólag nincs sok köze a tárgyhoz (ez persze nem igaz, mindennek köze van mindenhez), egyszer volt egy szeretőm. Miközben persze házasságban éltem. És az anyám az utcán meglátott vele. Mondta is nekem utána: Láttalak egy nővel. Látszott rajtatok, hogy közötök van egymáshoz. (Az ilyesmihez hihetetlen érzéke volt.) És bár

nem szívesen, mert pártolta a mostani feleségemmel való házasságomat, hozzátette: Nagyon szép, fejedelmi megjelenésű nő volt.

Két dolog: Én ezt nőt egyáltalán nem tartottam fejedelmi megjelenésűnek, elsősorban az öltözéke alapján nem. Mivel sznob vagyok, fontos volt (csak volt?), hogy egy nő az én normáim szerint legyen jólöltözött. Ő pedig a nagyon komoly és üzletasszony-trendi kosztümje miatt számomra messze nem volt az. Nemcsak a megjelenése, hanem a hidegsége és céltudatossága miatt sem – őrá, anyámra hasonlított. Ezt már az első percben, már mikor megláttam, észrevettem.

Azt mondják, az ember olyan társat választ, aki az anyjára emlékezteti. Hát én, ha e törvény hatása alá is kerültem, tiltakoztam ellene.

*

Az persze, hogy az anyám, ha odakerül, sikeres vezetői pozíciót töltött volna be, csak utólagos képzelgés.

Még mindig nem beszéltem róla, nem is a feszültség fokozása, hanem a röstelkedés miatt, hogy az anyám miért nem dolgozott.

Pontosabban: az apám miért nem hagyta, hogy munkát vállaljon.

Féltékeny volt, de rettenetesen. Ezt persze nyilvánosan nem vallhatta be, ciki lett volna rá nézve.

Ez a féltékenység azért volt beteges, mert anyám soha, egy szóval jelét nem adta, hogy apámon kívül másra férfiként tekint. Nem anyámban és nem másban, apámban volt a hiba. Erről nem itt, hanem az őt tárgyaló részben szeretnék majd szót ejteni.

Azt állította, hogy keres annyit, amennyi bőven elég egy családnak (ez különben igaz is volt), sokkal fontosabb, hogy otthon nyugalom, rend és tisztaság legyen. Ott-hon valóban rend és tisztaság uralkodott – de mi áron? Ez a családtagoknak, barátoknak és ismerősöknek szánt fedőszöveg volt, akik nem is sejtették, hogy az anyám milyen kiszámíthatatlan fúria bír lenni időnként. A hivatalosságok számára, akik a népi demokratikus Magyarországot képviselve kekeckedhettek volna, hogy létezik munkanélküli a családjukban, az volt a szöveg, hogy anyám nagybeteg, bármiféle erőfelfejtésre képtelen. Ezt dokumentálandó is megvoltak az orvosi igazolások – ezekről nemsokára beszélek.

Hogy az anyám miért ment ebbe szó nélkül bele?

Egy hangot, egy veszekedő szót nem hallottam erről köztük. Igaz, másról sem nagyon. Nyilván sokkal kényelmesebb volt otthon erősödni, pihengetni, mint keményen lejsztolni egy gyárban – kérdés persze, hogy apám révén olyan pozícióba tudott-e volna kerülni, amelyben megmutathatja szervezői, vezetői képességeit?

Hogy mi volt apám mértéktelen féltékenysége az oka? Mint mondtam, erre majd a róla írott fejezetben keríték sort.

*

Jogosan merülhet fel a kérdés, miként veszem a bátorságot, hogy a szüleim szexuális életéről beszéljek. Ez egyetlen kultúrkörben sem szokás – a szülők nemi élete tabu. Nekem sem voltak, nem is igen lehettek, direkt élményeim; (nagyrészt utólagos) következtetéseim vannak csak.

Az, hogy Szűz Mária szűzen szülte Jézust, közismert tény, de a szűüzén szülés technikai körülményeit jobb, ha nem firtatjuk.

Elsősorban azért merek írni a szerelmi életükről, mert a szexuális élményeik, illetve a hiányuk, rányomta bélyegét az életem alakulására. (Meg a húgoméra is.) Amit – elég reménytelenül – meg akarok fejteni. Kosztolányi valahol azt mondja, hogy az ember nem azért ír, mert ismeri az életet, hanem mert meg akarja ismerni. A hiány utólagos felismerése, illetve a belőle levolt következtetés, ha nem is gyötrelmes, de kellemetlen emléket ébreszt, és kényszerít a végig gondolásukra.

Másrész pedig sok-sok év telt el a haláluk óta (apám 49, anyám 21 éve hunyt el); hiába gondolok rájuk sokszor jelenvalóként, ennyi év után megtehetem, hogy mintha idegenek lennének, kívülről és tárgyilagosan lássam az okozatokat, melyek az életüket – meg az enyémet is – alakították.

*

Ezek után talán nem tűnik meglepetésnek, hogy az anyám menekült a szexuális együttlét elől. (Ezekre elvételre akkor kerülhetett sor, mikor mi a testvéremmel vasárnaponként „templomban” voltunk.) Ha lett volna más férfi az életében, az elől is menekült volna. Olyannyira nem élvezte, hogy valami koholt panaszra hivatkozva a mi megszületésünk után még a méhét is kiszedette. Ettől kezdve, fájdalomra hivatkozva, bármikor nemet mondhatott. Nyilván talált magának egy lelkiismeretlen orvost – ilyen orvos mindig akad! – aki a mondvacsinált ürügyekre tekintettel eltávolította a méhét. S arról, hogy utána kímélnie kell magát, orvosi igazolást is adott. Nem sokkal később meg azt találta ki, hogy hóhullámok kínozzák, s ezért képtelen a férjével egy ágyban aludni.

Talán apácák körében kéne kutakodni; ők, akik vállalták a férfi nélküli létet, választ tudnának adni, mi készíttet valakit arra, hogy szégyellje és utálja a maga testét. Mert az anyám ilyen volt; utálta. Már azt szégyenteljes dolognak tartotta, hogy a nőknél van egy nyílás, ami zárás nélkül bevezet a testükbe. S amelyből időnként mindenféle gusztustalanságok ömlenek ki. Emiatt a nőket afféle másodosztályú népeknek tartotta. Lehet, hogy soha nem hangoztatta ezt, de tudom, ez volt a véleménye.

A húgomat, akárcsak apám, ezért sem tartotta igazi családtagnak.

*

Nem a húgomról szándékozom írni, de egy szégyenteljes gyerekkori emlékemet feltétlenül meg kell osztanom. Úgy értem: rám nézve szégyenteljes emlékemet.

Egyszer – úgy tizenkét éves lehettem, a húgom pedig nyolc – nem tudom mi szállt meg. Illetve tudom: a gyújtogatási vágy. (Szerencsére múltó vágy volt, később sosem tört elő.) Egyedül lévén senki sem zavart; papírlapokat gyűjtöttem meg és égettem el sorban. Megvártam, míg az ujjamra égnek, s a szobában lévő egyik szekrény mögé tuszkoltam be őket. Egyiket a másik után. Szerencsére ott bent sem kaptak lángra, a fal csak a szekrény mögött lett kormos, úgy tűnt, következmények nélkül úszom meg az esetet.

Csak aztán egyszer Mariska néni elhúzta a faltól a szekrényt, hogy kitakarítson mögötte. És persze megtalálta az elégett lapokat. Szólt az anyámnak, ő az apámnak, és vallatóra fogtak minket: ki tette?

Mindketten tagadtunk. Én rémülten és sunyin, a húgom flegmán és magabiztosan. A szüleink úgy döntöttek, hogy a húgom volt az. És az apám iszonyatosan elverte. Az anyám, aki pedig élvezettel szokta figyelni, hogy apánk miként ütlegel minket, kénytelen volt kiragadni a kezéből, mert tán agyonverte volna.

Hosszú évek, évtizedek teltek el, a húgom a disszidálása előtt állt, amikor megemlítettem neki – már az nagy dolog volt, hogy be mertem ismerni az esetet –, és egyben bocsánatot is kértem tőle. Eleve be kellett volna vallanom, hogy én voltam, de annyira megfélemlített nyomorult kis kölyök voltam, hogy nem mertem megtenni. Érdekes, a húgom nem emlékezett rá. Az agya, az agyműködése kitörölte az emlékezetéből. Mindenáron el akarta felejteni, hogy kint tiszta lappal tudja újrakezdeni az életét.

*

Előbb azt írtam: nemcsak apám, anyám sem tartotta a húgomat fontos embernek. Mindkét szülöm azt hajtogatta, hogy diplomát kell szereznem, érdekes, a húgommal kapcsolatban ilyen igény fel sem merült bennük. Pedig ő igazi diplomát szerzett, nem csak olyan felsőfokszerűséget, mint én. (MŰOSZ-iskola; belpolitika fakultás.) Sydneyben, a Macquarie Egyetemen végezte el a könyvtár szakot. Miközben az egyetem könyvtárában dolgozva egyre feljebb lépegetett a ranglétrán.

Mikor az első feleségem, aki az Iparművészeti Főiskolát (ma egyetem) járta ki, elhagyott, anyám nem bírta megállni, hogy oda ne szúrja: ha főmérnök lennél valahol, nem hagyott volna ott. Fogalma sem volt a köztünk lévő helyzetről, ha én lettem volna az államelnök, őt diplomával, akkor is otthagyt volna. Szerelmes lett egy (akkor még) igen csinos fiúba. Hogy egészen pontos legyenek: olyan fiúra vágyott, aki mellett nővérként vagy anyaként viselkedhetett. Én addigra már kinőttem a babusgatni való kisöccs szerepéből. A mostani feleségemnek három diplomája van, mégsem hiszem, hogy el akarna hagyni.

Anyám aztán jóval később, teljesen megváltozott. Bár nem az volt az elsődleges szándékom, hogy ezt méricskéljem, ugyanúgy megbecsülte és szerette a húgomat, mint engem. Megviselte, hogy az első férjével tönkrement a házassága, a második férjében bízott, azaz inkább csak bízni akart; a lelke mélyén érezte, hogy ez sem lesz egy holtbiztos kapcsolat. És ugyanígy volt a harmadikkal is. De mindeközben egyre jobban szerette és segítette őt, még akkor is, amikor Judit már Ausztráliában lakott, és ritkán látták csak egymást.

Annak nagyon örülök, hogy anyám a nagylányommal, Judyval a halála előtt kábé négy évvel összebarátkozott. (Ezt később igyekszem majd jobban kifejteni.)

Erre a lányomra, mióta önálló nő lett, a húgom pedig elérhetetlen távolságba került és az anyám sem él már, egyszemélyben valahogy az anyámmá és a húgomná alakult át bennem, és a közös dolgainkat is ekként tárgyalom meg vele.

Nem véletlen, hogy ő is Judit lett, sőt, a Judy becenevet is megörökölte, s hogy ne legyen emiatt félreértés, a húgom nevét Judyról Judóra változtattuk.

Vukán György zeneszerző, 2007

Thomas Kornél karmester, 2018

*

Az akkori viszonyok között, kábé huszonöt éves koromig elképesztő jó módban éltünk.

(Erről is majd az apámnál.)

*

Az egyházi iskolákról tudni lehetett, hogy azokból az ember csak hosszas erőlködés és ügyeskedés árán tud csak bejutni valamelyik egyetemre.

Kiváló érettségim és hibátlan felvételi vizsgám ellenére az első évben elutasítottak. Egy év múlva viszont felvettek, de akkor is csak esti tagozatra.

Egy és háromnegyed órával a hivatalos munkaidő lejárta előtt hazarohantam, bekaptam valamit, tizenöt percre lefeküdtem aludni, mert hullafáradt voltam, de utána anyám felébresztett, induljak az egyetemre. Én aránylag mindkettőhöz közel laktam – nem tudom, hogyan oldották meg a kérdést azok, akik távolabb?

Aztán négy vagy öt tanórán keresztül előadásokat hallgattam, és zárhelyiket írtam, este otthon meg tanultam, mert annak, hogy átkerüljek a nappali tagozatra, jó vizsgaeredmény volt a feltétele.

Meg kell jegyeznem, hogy ezen időszak alatt anyám viselkedése számottevően megváltozott irányomban. Szeretetteljesebb lett. Már kész ebéddel várt, ő szinte jobban sajnálta, mint én, hogy pár percnyi alvás után fel kell keltenie, és mikor este a következő zárhelyire készültem, óvta a nyugalmamat.

Egy apróság: én az első előadáson, bármennyire is koncentráltam, mindig elaludtam. Az előadók úriemberségére vallott, hogyha észre is vették, hogy az aud-max hátsó sorainak egyikében egy fiatalember a padra borulva álomba szenderedik, soha nem keltettek fel. A következő előadásra aztán összeszedtem magamat. De mikor a padon nyugodott a fejem, mindig kifolyt a számból egy kis nyál. Bármennyire is vigyáztam, nem tudtam visszatartani. Ezért egy A4-es lapra fektettem rá a fejemet, az legyen nedves, ne a pad.

Anyám, mikor indultam be az egyetemre, mindig megkérdezte: Papírlapot viszel magaddal?

Ez elég feszített élettempó volt, de ki lehetett bírni.

Át is kerültem a nappali tagozatra, de minek? Egyre világosabb lett a számomra, hogy én meg a műszaki tudományok (holott nem esett nehezemre elsajátítani őket) olyan távol vagyunk egymástól, mint Makó és Jeruzsálem. Érdekes dolgokat akartam csinálni, nem hülye műszaki rajzok fölé görnyedni, és bár nem volt távlati cél előttem, otthagytam a műszaki egyetemet.

*

A megvilágosodásom, azaz az elvallástalanodásom gyors folyamata pont ott, Pannonhalmán játszódott le, ahol a megerősödésének kellett volna bekövetkeznie. Első osztályos, kimondottan okos kisgyerek voltam (ezt már olyan sokadszor állapítom meg, hogy már magamnak is gyanús vagyok), a monostorba igyekeztem a gyóntató-papomhoz, Odiló atyához, hogy megvalljam neki a bűneimet és feloldozást kapjak

rájuk, mikor a klastrom sötét folyosóján, hiába nézett rám a falról megrovó tekintettel Vaszary Kolos bíboros, Serédi Jusztinián hercegprímás vagy Glattfelder Gyula csanádi püspök, hirtelen megtorpantam, mert eszembe ötlött annak a képtelensége, hogy az Úr, fenn a mennyben sok-sok tíz-, de akár százmillió kisgyerek bűnei között számon fogja tartani, amit a gyónásban majd bevallok neki: az ebédlőben egy harmadik pogácsát is elvettem a tálról, pedig egy embernek csak kettő jár, hogy a biológia dolgozat kérdéseinek egy részére a választ a pad alatt kinyitott könyvből másoltam ki, hogy a végén a fütyimmal játszottam... igen, az Úristen ezeket be fogja jegyezni a nagy könyvébe, hogy aztán bármikor kikereshesse és a fejemre olvashassa őket. S ez annyira képtelennek tűnt, hogy ott a folyosón megálltam és hangosan felnevettem. Nem is mentem át gyónni, ettől kezdve negligáltam a vallási megszállottság ezen formáját. A teljes kitérésem ezután könnyen ment, már csak apró részleteket kellett pontosítanom. Például, hogy mennyiben fogadható el Krisztus anyjának, „Szűz” Máriának a fia, Jézus Krisztus születése után négyszáz évvel, a mediolanumi zsinaton megállapított ante partum – in partum – post partum (előtte is, közben is, utána is) szüzessége. Nem is lett ebből komoly bajom a gimiben (később meg pláne nem), néhány szentéletű osztálytársam ugyan észrevette és nehezményezte, hogy nem veszek részt a szentáldozásokon, de hogy ne legyen okuk a felháborodásra, az oltár elé térdeltem, és óne zsenír, bűnös lélekkel vettem magamhoz az Úr szent testét.

A baj az volt, hogy lelkesültségemben anyámnak is beszámoltam róla, hogy már nem vagyok hívő. Nem akarta elhinni. Ilyen nem létezik. Olyan ember nincs, aki ne hinne Jézus Krisztusban, a teremtésben, a pokolban és a mennyországban. Másképp mi tartaná vissza, hogy gyilkosságot kövessen el? Pláne, mikor rávilágítottam, hogy a díszes klepetusba öltözött, irdatlan nagy süveget hordó, a kezükben görbe pásztorbotot szorongató, áldást szóró főpapok látványa némely afrikai nép sámánjainak öltözékét és viselkedését idézi. Attól kezdve vette szigorúbbra a vasárnapi templomba járásunk ellenőrzését, be kellett számolnunk neki, hogy miről szólt az asznapi prédikáció. (Kitalálhattunk akármit, nem volt ott.)

Aztán később rájöttem, hogy mi volt hitének szilárd támasza. A külsődleges megnyilvánulásokat, a szertartásokon való részvételt nem tartotta magára nézve kötelezőnek, de a vallás alapjait, a feltámadást, az örök életet és az utolsó ítéletkor való megmérettetést vakon hitte. Az anyja tanításai kitörölhetetlen útravalóval látták el. Nem tudott, és nem is akart szabadulni tőlük.

*

Nem örültem neki, hogy néha meglátogat Pannonhalmán, de tenni nem tudtam elene. Mondjuk, nem is nagyon akartam, mert azért jól is esett, hogy ott van. Tudtam, hogy nem miattam csinálja, hanem saját magáért.

Talán csak utaltam rá és nem hangsúlyoztam eléggé, hogy nemcsak diszkrét és jólöltözött volt, hanem kifejezetten okosnak és értelmesnek látszott. Rosszul mondom: az is volt, csak éppen az alapja, a műveltsége nem volt meg hozzá, és amikor olyan témák kerültek szóba, amelyekhez nem értett, nem szólt hozzá. Igen okosan tudott hallgatni, helyeselni, bólogatni.

Igazából nem is én, nem az én eredményeim érdekelték, a tanulmányaim magasan meghaladták a tudásszintjét, hanem az egyház – abban az időben igen labilis – hely-

zete, amelyre valahogyan mindig sikerült ráterelnie a beszélgetést. Nemcsak ő volt pletykaéhes, a papok is szerettek pletykálkodni. Fontos volt neki, hogy ezek a művelt és okos emberek magukkal egyenrangúnak fogadják el és értékeljék. Kétfajta paptanár munkálkodott akkor a bencés gimnáziumban: a fiatalok, az egyetemről nemrég kikerültek – mert még a kommunista rendszer sem engedhette meg, pláne az ötvenhat szorítását követő években, hogy nem engedélyezi szerzetesek tanári diplomaszerezését –, és idős, a háború előtt még a királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen meg a szegedi, debreceni és pécsi egyetemeken oktató professzorok. Ők többnyire szabadon, a kötelező órarendre fittyet hányva, rögtönözve és saját élményeikkel kiegészítve adták le az anyagot; rám ők hatottak intenzívebben, más osztálytársaim viszont, akik nem tudták értékelni könnyed csapongásukat, többre becsülték az áttekinthető ismeretanyagot leadó fiatal tanárokat.

Anyám az elmélyültségével – és ne tagadjuk: a csínosságával – mindkét nemzedék tagjait elbűvölte.

De én tudtam: nem miattam jön, hanem azért, hogy villogjon, játssza az eszét.

És még valami: mindig Győrben, a városközpontban lévő hotelben vett ki a látogatását megelőző napon szobát. Abban az időben egyáltalán nem volt jellemző, hogy magánemberek a magánügyeiket intézve hotelben szálljanak meg. Módfeletl élvezte, hogy mindenki valamiféle fontos személyiségnek véli és tisztelettel bánik vele.

*

Az egyetemről való ódzkodásomnak és aztán a váratlan kilépésemnek az oka részben a csalódás volt. A szüleim a középiskolában mindig azzal ámítottak, hogy azért legyek jó tanuló, mert így bekerülök az egyetemre. Ott aztán csinálhatok, amit akarok, a lényeg, hogy diplomát szerezzek. Elég értelmes kölyök lévén a gimiben nem okozott gondot a tanulás, ezzel nem volt gond. Egy nagy híradástechnikai gyárban végigkeccsöltem a következő egyetemi felvételig tartó évet – rendben van. Még a rákövetkezőt is egy textilraktárban, amikor a tanulás mellett dolgoznom kellett – ezt is elfogadtam.

De az egyetemen, miután már átkerültem a nappali tagozatra, már miért kellett jól teljesítenem? Miért kellett kiválóan tanulnom, miért nem botladozhattam át az egyetemi éveken? Elég értelmes voltam, hogy ezt megtegyem. Én élni, táncolni, csajozni és haverkodni szerettem volna, a fővárosi, avantgárdnak számító életbe belemerülni, bepótolni az egyházi kollégiumban töltött négy kimaradt évet. Nem, mint a gúzú, statikát, mechanikát meg egyéb baromságokat tanulni látástól mikulásig.

A szüleim ugyanis ezt követelték.

Jól tanulok-e, vagy nem tanulok jól az egyetemen? Kapok-e, avagy nem kapok ösztöndíjat?

Nem értettem őket. Apám akkor rengeteget keresett. Nem ezt ígérték.

A kérdés igazából azért volt álságos, mert, már említettem, az apám nagyon jól keresett. Az az ösztöndíj, amit a jó tanulással nyertem volna el, aprópénzt lett volna a családi költségvetésben. Egy olyan világban keresett jól, amely világban az emberek nyomorogtak. Ezt a nyomort nem kell szó szerint venni, éhen nem halt senki, nem voltak még maguk alá hűgyozó hajléktalanok az utcán... viszont egyszerűen nem lehetett normális emberi módon élni, semmit sem lehetett kapni, semmiféle

szolgáltatást nem lehetett igénybe venni, lévén, hogy nem volt semmiféle szolgáltatás, és nyújtani sem lehetett szolgáltatást, mert azt megtiltották, a magánszektort lefejezték, az állami meg nem működött – elfoglaltságnak maradt a kaparászás a kiskertben. Apám, nem kevés bátorságról téve tanúbizonyítást, vett egy kocsit magának – azt is milyen sundám-bundám módon lehetett csak beszerezni! –, és építettett egy nyaralót magának, illetve a családnak a Balatonnál.

Az anyám fúriává változott vissza, csak a tanulást mantrázta. Közben fogalma nem volt róla, mit és hogyan kellene tanulnom, csak az érdemjegyeim érdekelték. A húgomat nem tudta egzécíroztatni, mert az nem volt otthon (ezúttal ő volt vidéken egy kollégiumban). Unalmában engem baszogatózott hát. Ha dolgozott volna, nyugton hagyott volna.

Aztán egy este, mikor tíz felé mentem haza, holott korábban közölte, hogy kilencre legyek otthon, zárva találtam az ajtót. Csöngettem, kinyitotta a kisablakot és drámai hangon közölte, hogy már tíz van. Tudom, feleltem, van órám. De ő kilencet mondott. Most beengedsz vagy nem? kérdeztem tőle. Igazából arra várt, hogy kéréleljem, engedjen be. Ha kérélelem, kinyitja az ajtót, de eszembe sem jutott könyörögni neki, hátat fordítottam és elmentem egy barátomhoz aludni. A padlón voltam kénytelen megágyazni magamnak, nagyon hideg volt, a saját ruhámon felül egy pokrócot és egy nagykabátot is magamra vettem, de így is fáztam. Akkor, ott határoztam el, hogy végleg elköltözöm otthonról.

Utólag nem tudok, vagy inkább nem merek feleletet adni arra, hogy mit teszek, ha a szüleim hagyják, hogy úgy szerezzem meg a diplomámat, hogy közben végigbulizom az egyetemi éveket. Mérnök vagy főmérnök leszek valahol? Vagy mérnökként kereskedni fogok a cégem termékeivel? Avagy, mint egy barátom, aki híradástechnikát tanult, a diplomácia területére avanszállok, és először kereskedelmi attaséként, majd pedig nagykövetségként futok be komoly karriert?

*

Fiatalemberként, mikor a partnereim kiválasztásánál a szex elsőrendű fontossággal bírt, nemcsak furcsának, hanem egyenesen érthetetlennek tűnt, hogy két ember testi szerelem nélkül intenzív, szeretetteljes kapcsolatot tud ápolni egymással.

A szüleim tudtak.

Csakhogy a kapcsolatuk annyira egymásra irányult, hogy mi, gyerekek, abba már nem fértünk bele. Kár volt megszületnünk. Nem örömet, hanem terhet, kellemetlen kötelezettséget jelentettünk nekik. Így apám temetése után, amikor jöttünk ki a temetőből, jól láttam az anyámon az elhatározást, hogy a férje nélkül ő bizony öngyilkos lesz.

De ezt már akkor tudta, mikor lenézett a harmadik emeleti lakásunk ablakából és búcsút intett a párjának. Apámnak volt egy féltve őrzött Volkswagen bogara. (Hetvennégyben ez nem volt kis dolog.) Mivel nagy fájdalmai voltak már, megkért, hogy vigyem be a kocsijával a Jánosba. Én is tudtam, ez az utolsó közös utunk. S azt is, hogy a halála után az anyám nem akar majd egyedül maradni. Akár az indiai nők egykor, akik elhunyt férjük temetési máglyáján önégetéssel vetettek véget az életüknek. (Ez tévhit; őket szándékuk ellenére kényszerítették máglyára. De az anyám tényleg komolyan gondolta.)

Hogy gyerekei vannak, akik szeretik, akiknek hiányozni fog, hogy unokái vannak (bocs, akkor még csak egy volt, az én lányom), akikre odafigyelhetne, nem járta meg az agyát. Vagy ha meg is járta, nem törődött vele.

*

Apám édesanyja, be szeretett volna jönni a Jánosba, ahol apám az urológián feküdt. Anyám nem javasolta neki, mert nagy volt a zsúfoltság, és Api a három műtétet követően olyan rossz állapotban volt, hogy talán beszélni sem tudtak volna egymással.

De miután átkerült egy különszobába, és ott végig eszméletlen volt, megengedte neki, hogy bejöjjön. Ha beszélni nem is tud vele, legalább vele legyen. Én hoztam be és vittem is vissza Érdre.

Csak ült a fia ágya mellett, és fogta a kezét. Egy fiát már eltemette, azaz a bajtársai temették el a Don-kanyarban, miután rögtön az első nap haslövést kapott. Ez a két fia volt.

Anyámmal kimentünk a folyosóra, hagytuk őket. Mármint a nagyanyámat és az apámat. De tíz perc múlva az anyám türelmetlen lett, be akart menni, mert csak ő tudja, miként kell a férjével bánni.

Ne szórakozz, mondtam neki, sehogy sem kell bánni vele. Alszik. Már napok óta nem mozdul.

De azért bementünk, az öregasszonyt felállította, és ő ült le a férje mellé. Szegény Anya – így neveztük őt a családban – tehetetlenül állt ott; végül lekísértem a kocsizhoz, vittem vissza Érdre.

Miért nem maradhatott még ott? Az egyetlen élő, még épphogy csak élő fia mellett?

*

Aztán apám anyja is meghalt, az én jóságos sváb nagyanyám.

Vele kapcsolatban is van egy olyan történetem, amelyet anyámmal kapcsolatban nemsokára el fogok mondani.

Ötvennyolcban a nagymamám megbetegedett, ki kellett vezetni a belét a hasfalára, bélsártartó zacskót, úgynevezett sztómát kapott. Ezt valamiféle istenbüntetésnek vélte, és bár ügyesen kezelte, holtáig szégyellte. Nem azt szégyellte, hogy van, hanem hogy az Isten méltatlannak tartotta arra, hogy normális életet éljen.

A műtétje után az orvos azt mondta apámnak: jó esetben két éve van még hátra.

Annyi is volt, de nem a nagyanyámnak, hanem az orvosnak, aki ezt kijelentette, mert ő két évre rá meghalt. A nagyanyám még huszonöt évet élt.

Apám rajongva szerette a mamáját, nem volt olyan kérése, amit ne teljesített volna. Ötvenhatban, noha sok kollegája kiment, ő maradt, nem akarta az anyját itt hagyni. Anya Érdén lakott, hetente kijártunk hozzá, nyaranta meg mi, gyerekek, rá voltunk bízva. Bár nem mutatta, gyanítom, hogy az anyám nem volt annyira oda az anyósáért, mint a férje, de okos volt és igyekezett titkolni – egyébként ez logikus is.

Anya a karácsonyestéket mindig bent töltötte nálunk-velünk a Bercsényi utcában, de sem kiskoromban, sem később, nem volt hajlandó bent aludni. Még aznap este ki kellett vinnünk Érdre.

Talán ez az oka, hogy mikor egyszer, jóval az apám halála után, rászánta magát, és beköltözött hozzánk Budára, tudtuk, hogy ez a vég már, az elmúlása felé közelít. Addig, bármennyire is invitáltuk, és nem csak anyám, hanem én is a feleségemmel, nem volt hajlandó fél napnál hosszabb időt az érdi házán kívül tölteni. Kapott egy szobát, ott feküdt és ott ápolta – nem az anyám, aki akkor már túl volt az öngyilkosságain, és akinek ápolnia kellett volna, hanem az első feleségem. (Talán tudja, talán nem, hogy mennyire hálás vagyok neki érte.)

Bár ezt a történetet az apám fejezetében kéne megírnom, a következők miatt ide, az anyám részéhez illeszttem be.

Mert ő – máig nem tudom miért – kivonta magát az apám anyjával való törődés alól. Valahogy mindig úgy alakult, hogy a feleségem lépett oda hozzá, és kérdezte meg tőle, hogy miben segíthet. És segített is; a sztóma-csere több, mint kellemetlen művelet.

Előjöttek az anyámban az évtizedek alatt összegyűlt sértések? Ilyenek nem lehetnek, a nagyanyám áldott jó lélek volt, szerette őt, mindig a kedvében járt. Ráadásul anyám igen gondos ápoló volt, azaz ez esetben lehetett volna, ezt úgy a saját anyja, mint az apám ellátásakor bizonyította.

Máig nem értem, hogy miért nem segített, és most már nem is fogom megfejtetni. Talán az exfeleségem tudná a választ, de ő most haragszik rám, ha írnék neki, nem reagálna.

Aztán a nagyanyám állapota romlott, és be kellett vinnem a Tétényi úti kórházba. Ott delirálni kezdett, és engem a saját apámmal tévesztett össze.

Egyszer, mikor bementem hozzá, be volt deszkázva az ágya oldala. Sokat mozgolódott a néni, kiesett volna, ha nem rakjuk oda a lécet, szabadkozott álságosan az egyik nővér. Nem kerestek, nem hívtak, hogy ezt közöljék. Aztán legközelebb már nem találtam a helyén. Akkor határoztam el, hogy ha lehetséges, egyetlen rokonomat sem hagyom kórházban meghalni.

A beteg húgomról az unokaöcsém, a fia, a napokban átküldött egy fotót. Nézem, ahogy egy tolószékben ül, nézem az elnehezült testét, és az az érzésem támad, hogy valakire nagyon hasonlít. Igen, de kire?

Aztán a homlokomra csapok; hát persze, a sváb nagyanyámra.

*

Annak ellenére, hogy anyám többnyire indokolatlan keménységet (és igazságtalanságot) mutatott velem és a barátaimmal szemben, néha viszont irgalmas samaritánusként viselkedett.

Miután az öregek mindkét nagyszülői lakból kihaltak, anyám eladta a házakat, de előtte gondoskodott a megmaradt értékek egybegyűjtéséről. Apám édesanyjának volt egy porcelán, artdekos konyhai mérlege, amit nyilván az orosz katonák zabráltak egy kastélyból és aztán nála hagytak Érden. Ez is anyámhoz került, ő pedig nekem adta.

Anyámat, ha nem rejtőzik a pincében egy szénhalom mögé, megerőszkolják az orosz katonák, de ő nemcsak ezért, hanem már korábban is utálta őket és rettegett tőlük. A nagyanyám viszont, ahogy a szavaiból kivettem, nem félt és gyűlölte az oroszokat, hanem inkább sajnálta őket. A mérleget aztán azzal, hogy motívumként jól fel tudja használni a munkáiban, kölcsönkérte tőlem egy unokaöcsém, aki grafikus tervezéssel, dizájnnal foglalkozott. Ezt a fiút a rokonaim jórésze nem szerette, mégpedig azért, mert erőszakos, összeesküvés elméletekben hívő, tudálékos fickó volt. Nekem semmi bajom nem volt vele, figyeltem és élveztem egy tőlem gyökeresen eltérő elme működését. Sejtettem, a mérleg nem marad sokáig nála – mivel pénzsűkében szenved –, el fogja adni. El is adta, amint ez várható volt. Amikor anyám ezt megtudta, első indulatában jól le akarja cseszni a srácot, de aztán megnyugodott, és eleresztette az egészét. Nem ért annyit a dolog, hogy vitába keveredjen egy ilyen link alakkal.

Kaptam tőle egy ugyancsak art deco, üvegből készült vizeskancsót is. Átmenetileg nálam lakott egy triatlonversenyző barátom, nem mellesleg zseniális sportoló, akinek negyven volt az ébredési pulzusa és másfél kilométerre tizenöt felet úszott. Meg voltam győződve róla, hogy előbb-utóbb hawaii-bajnok lesz. Azért nem lett belőle az, mert egyszer, mikor nem átlátszó vízű uszodában edzett, epilepsziás roham tört rá, lesüllyedt a fenékre és ott megfulladt. Ez a srác egyszer forró teát öntött a vizeskancsóba, azt hitte, hogy hőálló. Szétrepedt azonnal. Anyám, mikor legközelebb feljött, észrevette, hogy nincs a helyén, megkérdezte, mi lett vele. Láttam, hogy megbillent, mikor megmondtam neki, hogy széttört, de aztán nem szólt a barátomnak miatta. Nyilván rájött, hogy előtt-utóbb minden kancsó széttörik, minden tárgy elveszik vagy tönkremegy. Jobb, ha az ember nem kapja fel a vizet miattuk.

*

Hetvenkettőben hárman: apánk és mi, gyerekek, együtt mentünk fel látogatóba a János kórházba. Ott, a tüdőgondozóban feküdt anyánk. Mielőtt beléptünk volna, apánk tett velünk egy kört a (meglehetősen elhanyagolt) parkban. És azt mondta: Anyátok nagyon beteg. Ha ki is kerül innen, nagyon kíméletesen kell viselkedni vele. Bármit kér, tegyétek meg neki.

Két év múlva a Jánosban meg is halt.

Nem anyánk, hanem apánk.

Anyánk még huszonnyolc évet élt.

Másoknál is észrevettem, hogy egy pár látszólag egészséges, de magában már halálos betegséget hordozó tagja túlhajtott aggodalommal és óvatoskodással vigyáz a másikkal, akinek hozzá képest nincs komoly baja. Talán a saját betegségét érzi és már előre sajátmagát siratja. Ilyesmi lehetett a nagyanyám és a rajta műtétet végző orvos esetében is.

Anyám tüdejének semmi baja nem volt, kikezeletlen gyomorrák végzett vele. Ha kezelteti, még tovább él.

Vele kapcsolatban már korábban elmondtam: ha kellő hévvel bizonygatja valaki, hogy fáj valamelyik testrésze, talál olyan orvost, aki azt a testrészt betegnek találja. A méhe után a tüdejével is ez volt a helyzet. Csak azt nem lehetett kiszedetni – kezelni, kezelgetni kellett.

Ha valaki alaposan végiggondolja a dolgot, rájön, hogy ezekkel a szavakkal súlyos vádat fogalmazok meg az orvosra ellen, akinek hosszú éveken át betege volt a Jánosban, s aki többször be is fektette az osztályára. Az orvosának tudnia kellett, hogy igazából rendben van a tüdeje.

Anyámnak kutyabaja nem volt, de itt kiszolgálták, a szavát lesték. Vagy ha volt is valamilyen apró baja, amiatt akár ezer évig élhetett volna. Elhitte volna, hogy komolyan beteg? Nem hiszem, hihetetlen érzékeny és ezzel együtt éleslátású volt. Valószínűleg rájött erre – de tetszett neki a nagybeteg szerep. De akkor miért nem maradt otthon, akár „betegem” is az apám mellett? Akkor már csak ketten voltak a lakásban, mi gyerekek elköltöztünk. Az apám is szívvel-lélekkel gondozta volna. De csak délután, mikor hazatér a munkából. S talán ez kevés volt neki. Bent egész nap gondoskodtak róla, odafigyeltek rá. Apám meg gyakran bejárt hozzá, sokat és sokáig voltak együtt.

Jól érezte magát. A főorvos asszonyt sosem mertem megkérdezni, hogy miért tartotta bent. Azt hiszem, nem akartam hazugságra kényszeríteni. Könnyen lehet, hogy mivel jó viszonyban volt anyámmal, kiismerte őt, és az volt a véleménye, hogy sokkal jobb neki, ha bent, az osztályán tartja, mint hogy visszaereszti az életbe.

*

Pannonhalmán, a kollégiumban, ha féltünk egy dolgozattól, befeküdtünk a betegszobába. Ehhez persze előtte lázat kellett produkálni. A higanyszál valamilyen puha textillal való dörzsölgetése felnyomta a hőmérsékletet, de a prefektusunk rájött erre, és árgus szemekkel figyelte a delikvenst. Nem lehetett csalni. De néha képes voltam, csak önerővel, erős koncentrációval és hittel megemelni a hőmérsékletemet, éppen annyira, hogy a betegszobába kerüljek.

Anyám is ilyen volt: neki, ha csak arra gondolt, hogy beteg, egyből megemelkedt a hőmérséklete. Nem kellett hozzá igazán betegnek lennie.

*

Apám halála után anyám sem a lakásban, sem pedig a balatoni nyaralóban nem akart már lakni, nyomasztotta apám emléke. A hétvégi, de amúgy lakható nyaralót, mely annakidején a Balaton legszett épülete volt, s egy nagyszerű építész tervezte, eladta, és egy kis lakás vett belőle magának a régi budai lakásunk közelében, a régit pedig nekem, illetve a családomnak adta. Mivel az volt a feltett szándéka, hogy öngyilkos lesz – kétszer meg is kísérelte –, a saját lakását is az én nevemre íratva, lévén, hogy húgoméra nem lett volna értelme, mivel ő az akkori férjével disszidálást tervezett, mégpedig Ausztráliába. Mint az országot jogtalanul elhagyótól, elkobozták volna tőle. A férje, ez már a harmadik, filmoperatőr volt, talán a legtehetségesebb azon három srác közül, akikkel együtt tervezték a télakolást és az Oscar-díj megszerzését. Ez elég reménytelen, de nem teljesen elvetélt vállalkozás volt (mármint az Oscar), bár az ugyancsak disszidens Zsigmond Vilmos kapott már kétilyent. Mindhárman kifejezetten tehetséges fiúk voltak, de nem nyerték el. A két másik srác ennek ellenére komoly sikereket ért el új hazájában (az egyik az USA-ban, a másik Ausztráliában); egyedül az én sógorom takarodott csak szégyenszemre haza, mert túl lusta és link

volt ahhoz, hogy szorgalmasan és alázatosan munkálkodjék. Vagy talán nem is ez volt a baja, hanem az, hogy a filmoperatóri pályát kevésnek tartva, rendezői babérokra tört. Ahhoz viszont elenyészően kevésnek bizonyult a tehetsége.

Mihelyt enyém lett a lakás, az első dolgom volt, hogy megszabaduljak a szüleim gondosan megválogatott, megszerzett vagy csináltatott, rémes – legalábbis én rémesnek ítéltém őket – stílbútoraitól. Akkor már évek óta a népi tárgyak, meg a régiségek bővületében éltem, zavart az ál-reneszánsz és ál-bieder bútorok látványa. El is adtam őket sorban mind. Elsősorban egy bazi nagy, gusztustalan íróasztalt, ami mellé a szüleim soha nem ültek le; igazi bőrmappa is volt a közepén, amibe soha, egyetlen irat sem került. Az elejéről giccses puttók bámultak a semmibe. Az asztalhoz egy tekintélyes, trónszerű karosszék meg két fotel is tartozott. Volt ott egy ruhás könyvszekrény, egy, a rádió és a lemezjátszó elrejtésére szolgáló komód, két copfutánzatú guruló zsúrkocsi és egy kombinált szekrény, kis fiókkal – erről majd később, az apai részben szeretnék szót ejteni.

Törvényszerű-e, hogy a fiatalok helyből elutasítják szüleik tárgyi és viselkedési kultúráját? Úgy gondolom, ha nem is törvényszerű, de szokásos. Nálunk is pontosan ez történt. Amikor én nagybüszkén a saját tárgyi műveltségem felsőbbrendűségére, ugyanakkor a szüleim maradiságára hivatkoztam, ezt a törvényt teljesíttem be. És Zoé, a kislányom pont hasonlóképpen viselkedik. Túl öregesnek, sötétnek találja a falra és az ágyak mellé kirakott karamáni szőnyegjeimet, és azokat a kazakokat is, amelyek a padlóra vannak fektetve, számára borús hangulatú a Szőnyi István tájképem, a bíder komódom és a japán mintás szeci kisszekrényem. A nála lévő bútorokat hófehér Ikea-falipolcokra és emeletes ágyra cserélte le. Puha és hosszúszerű, ugyancsak fehér műszálas padlószőnyegre vágyott – a mamája természetesen megvette neki. Egyedül egy bakonyi, okkersárga paraszt-komódot volt hajlandó meghagyni a szobájában. (Abba legalább beleférnek a cuccai.)

Igen, a nemzedéki váltás, nemzedéki ellentét. Én anyámmal, a lányom velem. Még nem is sejti, hogy a saját gyerekei vele fognak majd ellenkezni, őt fogják hülyének nézni.

*

Anyámnak, mihelyt a bútorok eladásáról értesült, össze kellett volna omolnia. Egy sok-sok kínlódás árán felépített élet tárgyi emlékei lettek elkótyavetyélve. De nem omlott össze, talán nem is figyelte rá. Őt akkor a férje hiánya, illetve már a betegsége alatt eltervezett öngyilkossága foglalkoztatta. Mi is tudtuk, hogy erre készül, és naponta hívtuk, feljártunk hozzá, hogy ezt megelőzhessük.

*

Nem tudtuk megelőzni.

Azon studióztunk, mit tehetnénk, hogy visszaadjuk az életkedvét? Vegyünk neki egy kiskutyát? Kérjük meg, hogy jöjjön gyakrabban át, vigyázzon a lányunkra?

Nálunk voltunk; az akkori feleségemmel, a húgommal, meg az akkori férjével erről tanácskoztunk. Jobb híján abban maradtunk, hogy most, azaz akkor rögtön átmegyek hozzá, és átbeszéltem vele ezeket a lehetőségeket.

Át is mentem, de nem tudtam bejutni, mert az ajtó belülről be volt zárva. Hiába csöngettem és dörömböltem, nem nyitotta ki. Nem jött válasz.

Persze, hogy nem jött, mert akkor már tizenkét órája mozdulatlanul, ájultan feküdt az ágyában, annyi nyugtatót vett be. Este volt, elég későn, és bár nagy zajt csaptam, senki sem jött ki a ház folyosójára, hogy segítsen. Megpróbáltam berúgni az ajtót. Nem sikerült, mert erős tölgyfaajtó volt, masszív zárral. Először rugdostam, de miután nem kísérte siker az erőfeszítéseimet, nekifeszülve, a vállammal törtem be.

Mikor a kihalt utcán a kocsimmal a szirénázó mentőautó után száguldottam, hogy tudjam, hova viszik be, olyan nagyfiúnak éreztem magam, mint egy amerikai filmdráma egyik szereplője. De azért kihagytam volna ezt az élményt.

Egy nap után tért magához, lassan rendbejött, hajlandó volt beszélni velünk, megígérte, hogy soha többé nem tesz ilyent – aztán mégis megtette.

Ekkor már profi voltam, egyből betörtem az ajtót. Már nem az ajtó közepére, hanem rutinosan a kilincs és a biztonsági zár mellé rúgtam, egyből kiszakadt.

Megint a szirénázó mentő és megint a Szövetség utca.

Hagyott egy levelet, amit a gyógyszerek bevétele után kezdhettek írni. Nagyon gyorsan hathattak, mert az írása, holott teljesen szabályszerűen kezdte, szétesővé változott, nem is tudta befejezni. Talán le sem tudott feküdni, az asztal mellől egyből hanyatt vagy oldalra eshetett. Nem, mint ahogy eleinte gondoltuk, az ágyról zuhant le. Nem magáról írt, hanem rólunk, gyerekeiről. Hogy éljünk békében, szeressük egymást.

*

Kétszer is nekifutott az öngyilkosságnak, egyszer sem sikerült neki. Mindkétszer én törtem be a lakása ajtaját és vitettem kórházba. A második során is altatókkal akarta megölni magát, lezuhant a földre, és az ott lévő telefonzsinór örökre nyomot hagyott a halántékán. Örökre? Amíg élt. Kishíján harminc évet élt még, és még többet élhetett volna. Mint az anyukája, hihetetlenül szívós, életerős volt.

Kérésünkre-könyörgésünkre megfogadta, hogy többé ilyet nem tesz, s megpróbálja „normálisan” élni az életét. Ekkor, ebben az időszakban simult ki a kapcsolata velünk, a gyerekeivel is.

Győzködtük, hogy ilyet nem szabad többet tennie, szeretjük, szükségünk van rá. És lassan, elég lassan persze, ő is megváltozott. Nem a vallása parancsa miatt, hanem inkább miattunk. Elfogadta, hogy nem korrekt, ha kiszáll a buliból és magunkra hagy bennünket. Megnyílt. Élete vége felé összebarátkozott a nagylányommal, akinek a létéről addig tudomást sem volt hajlandó venni. Annak különösen örülök, hogy az akkor már harmincéves lányom, aki hozzá hasonlóan kemény és öntörvényű ember, jó viszonyba került vele. Ez is segítette a túlélését. Meggyőződésem, hogy hatvanéves kora tájékán zsigerileg is megváltozott; eltűnt az önzősége, s igaz szeretettel kezelt bennünket, a gyerekeit, unokáit.

*

De közvetlenül az eset után nem volt barátságos velünk. Nem is igen engedett közel magához minket. Ha felmentünk hozzá, gyanakvó volt.

Én pedig egy idő után elkönnyveltem, hogy nem érdemes közeledni hozzá, mert sértő és visszautasító, sőt: ellenséges, és nem is kerestem. Hosszú hetek, talán hónapok teltek el, hogy nem tudtam róla semmit. Dacoskodtam, a sértettet játszottam.

Utólag be kell látnom: én voltam a hibás. Annnyira el voltam foglalva magammal, a munkáimmal, a régiségkereskedéssel meg a divatozással (azaz kelendő, de ócska bóvlik előállításával és értékesítésével), a sorban születő gyerekeimmel, a feleségemmel, illetve a csajozásaim miatt a feleségemmel (meg az ő pasijai miatt a vele) történő veszekedéseimmel, hogy nem figyeltem őrá. Nem vettem észre, hogy egy alapvetően más élet kezdődött a számára, melyben az apám biztonsága nélkül csak magára számíthat. Hosszú órák, napok és hetek rakódtak számára egymásra, mindig ugyanúgy, unalmas és ismétlődő egyedüllétben, s hiába voltak körülötte barátok, akik örömmel töltötték vele az idejüket, igazából rám, a fiára várt. És a lányára is. Talán attól tartott, hogy egyedülállóként kevésbé becsüljük, mint mikor még mellette állt a férje? Ez elég okatlan gyanakvásnak tűnik, de ki ismeri, ismerheti egy másik, egy tragikus sorsú ember titkos félelmeit és fájdalmait?

Ráadásul a húgom is tele volt problémával: éppen akkor lépett le a férjével meg a gyerekeivel együtt Ausztriába, hogy onnan, egy átmeneti (átmeneti? – majdnem egy évig tartott) tartózkodás után Ausztráliába távozzanak.

Nem értettem, miért kéri azt, hogy menjek fel hozzá beszélgetni vele. Ha valami fontos dolgról volt szó, azt megértettem, azért rögtön felmentem. De hogy csak ülni egymással szemben és társalogni?

Egyszer kivittem magammal Ausztriába, hogy búcsút vegyen az Altersee melletti menekülttáborban élő és Sydneybe készülődő húgoméktól. Akkoriban eléggé – hogy úgy mondjam: – nyersen állt hozzánk. Judittal telefonon megállapodtunk, hogy akárhogy is fog viselkedni, akármit fog mondani, mi nem tiltakozunk, nem ellenkezünk, megőrizzük a békés hangulatot.

Hát nem sikerült megőriznünk.

A húgom jódarabig túrtörtette magát, de a sokadik szurkapiszkára és kellemetlen megjegyzésre kirobbant, és keményen beszólt neki.

Az igazság az, hogy nem emlékszem rá, mi volt az összeugrás indítéka. Nem is érdekes. Akármi lehetett. Valami kellett, ami miatt kirobbanhattak a másik felet hibáztató, visszafojtott indulatok.

Roppant kínos együttlét kerekedett a barátnak szánt búcsúzásból. Úgy mentünk ki a húgomékhoz, hogy ez az utolsó találkozásuk, de aztán évek múlva hazajött látogatóba, természetesen felkereste anyámat, és pár napig vele, az ő lakásában lakott. Helyrejött a dolog. Köztünk is megszűnt minden addigi feszültség.

De azt a pár évet, melyek alatt egymás közelében éltünk, és nem kerestük egymást, az életem hiányai között tartom számon.

*

Ekkor – csak ekkor! – jöttem rá, hogy addig mi mérgezte meg a viszonyunkat, és mi mérgezhette meg az ő életét is. Olyan mélyről jött, hogy egész addigi életében azt kellett a környezetének megmutatnia, hogy ő más. Más, mint amilyen volt. Más, mint a többiek. Okosabb, szebb és persze gazdagabb. A felsőséges, nagymenő úriasszonyt kellett játszania. Amíg apám élt, azt gondolta, így kell viselkednie. Így tud apámnak

megfelelni. De mostanra leszámolt a világgal, azaz leszámolt magával; már nem érdekelte, hogy ki hogyan vélekedik, mit mond róla. És a minket, a gyerekeit illető irreális vágyairól is lemondott. Belenyugodott, hogy sehol és semmikor nem leszek már főmérnök. És a húgom sem lesz világhírű jazz-énekes. Úgy fogadott el minket, ahogy vagyunk. Hatvanéves kora körül elkezdte élni a saját életét. Elég későn, de még mindig volt egy csomó éve.

*

Apám halála után anyám többször lejött hozzánk Bodméra, volt, hogy itt is aludt. Ültünk kint a konyhában, főztem, közben beszélgettünk. Akkoriban kezdtem el sütni-főzni, Zsófi nem nagyon ért rá, éjjel-nappal dolgozott, egyéni ügyvédként hol az ajánlatkérők, hol az ajánlattevők oldalán vállalta el közbeszerzési ügyek intézését. Én sokkal jobban ráértem; amit csináltam – leszakadt antik bútorok összevásárlásával, felújításával és eladásával foglalkoztam akkoriban – nem volt időhöz kötve. Ültünk kint a konyhában, főztem, beszélgettünk, és egyszer megkérdeztem tőle – nagyon kezdő szakács voltam –, hogy a tejfölt hány kanál liszttel habarjam. Meg is mutattam neki, hogy a kis vödörszerű műanyag tartóból mennyi tejfölt merem át egy tálba. Azt felelte, nem tudja megmondani. Erre azt mondtam neki, hogy ne vicceljen annakidején a világ legprofibb szakácsa volt, apámat mindig szuper kajákkal várta, amit kérdezek, az alapkövetelmény; tudnia kellene, de csak rázta a fejét: nem emlékszik már, elfelejtette. (Megcsináltam magamtól a habarást, nem volt gond.)

Aztán később rájöttem, hogy az ilyen dolgok – valaminek az ismerete-nem ismerete, szándékos elfelejtése –, mennyire az ember mentális állapotától függenek. Ő addigra már, ha nem is beszélt róla, magában leszámolt az étel elkészítését főfeladatnak tekintő ódivatú háziasszony önképével, a lelke mélyén rájöhett, hogy a tökéletes ebéd elkészítésénél ő jóval többre képes, és képes volt már akkor is, amikor az apámat kiszolgálta. Egy-két évtized alatt kiiktatta magából a szakácsot, nem volt hajlandó ilyesmivel foglalkozni.

Hasonló pszichés háttérrel magyarázom az apámmal megesett egyik szakácskalandomat, amit majd a vele foglalkozó részben fogok előadni.

*

A „haragszomrád” időszakunk alatt, történt, hogy anyámat feleségül kérte Koltai Pali bácsi. Én, mivel akkoriban nem voltam bensőséges viszonyban vele, bevallom, nem tudtam erről.

Hogy őszinte legyek, én anyámról akkor, ahogy kinézett, fel sem tudtam tételezni, hogy létezik olyan férfi, aki feleségül kéri. Öregnek és csúnyának, mindenféle női attribútum nélkülinek láttam. De még mikor kissrác voltam, az eszmélésem kezdetén, úgy négy-ötéves koromban, és ő még fiatalasszony volt, sem találtam vonzónak. És ez a benyomás élete végéig végig kísért. Azt hiszem, ez az átlagos anya-fiú viszony velejárója. De mondok mást: a nálam valamivel idősebb író barátom sokak által szépnek látott és dicsért feleségét sem láttam soha szépnek. Lehet, hogy mások odavoltak érte, nőként engem szinte taszított. Most, hogy ezt írom, jövök rá, hogy miért: nagyon hasonlított anyámra.

Nem, nem; tévedek: először az a Pali bácsi kérte feleségül anyámat, akinek a vezetéknevét nem ismertem, de szinte családtagnak tekintettem, és akinek semmi köze nem volt a másik Pálhoz, a Koltai vezetéknevűhöz.

A balatoni telkünk melletti ház Koltaiéké volt. Nagyon rendes, tüchtig emberek voltak, akikkel, míg nyaranta mi is ott laktunk, nem volt közelebbi kapcsolatunk. Sem nekünk gyerekeknek az ő gyerekeikkel, sem a felnőtteknek egymással. Köszön-tek egymásnak és kész. Talán a időjárását is megvitatták néha.

De miután anyám egyedül maradt és jobban ráért, barátságot kötött az asszony-nyal, Koltai feleségével. Együtt tárgyalták ki, hogy akiknek anyám a telket eladta, milyen borzalmas kockaházat húztak föl a gyönyörű kis hegyi lakot mintázó hétvégi házunk helyére. Mivel Koltainé is példás rendet tartott a lakásában, anyám szeretett átjárni hozzá. Csak aztán ez a nő is meghalt, anyám vigasztalni, segíteni kezdte az öz-vegyen maradt férjet. Egyszer elment vele egy, a Szovjetunió valamelyik déli tagköz-társaságába szervezett Ibusz-útra. (Ez még a rendszerváltás előtt történt.) Mivel a csoportban egy párt alkottak, s egy szobába is kerültek aludni, a pasi úgy vélte, hogy éjszaka nyugodtan bekéredzkehdhet anyám ágyába. A helyében minden más nő adott-nak vette volna a helyzetet – ő nem. Számára elképzelhetetlen volt, hogy az apám után másvalakivel is lefeküdjék. Hogy egyetlen férfin kívül mászhoz is köze legyen. Meg sem járta az agyát. (Ahogy a Szűz Mária: előtte sem, közben sem, utána sem.) Annyira furcsának és nevetségesnek ítélte, hogy az, akit eddig önzetlenül segít, vá-ratlanul szerelmeskedési szándékkal áll elő, hogy kinevette, elutasította a pasit. Elég nevetséges helyzet lehetett... jobb nem végig gondolni. Mire a férfi – nem alaptalanul – megsértődött, és miután hazatértek, soha többé nem jelentkezett.

Az igazi Pali bácsival is hasonló volt a helyzet. Már, ami a házassági szándékának váratlanságát és az elutasítás véglegességét illeti.

Pali bácsi apám fiatalkori barátja volt, még valahonnan az ősidőkből. Megrögzött agglegény, aki egy bankban (abból az időből csak az OTP-re emlékezem) dolgozott, és a balatonfüredi vitorláséletben töltött be valamilyen ranggal, de sem felelősséggel, sem igazi hatáskörrel nem járó állást. Lényegében a nyarakat ott, az egyik vitorláski-kötőben töltötte.

Esténként néha megjelent nálunk, beszélgetett, megivott egy-két pohár bort. Olyan is volt, hogy csak felugrott és kölcsönkért pár forintot – mindig megadta – mert kártyázott és veszett.

És akkor Pali bácsi egyszercsak eltűnt. Ez ötvenhat őszén volt, miután az oroszok már átvették a hatalmat az ország felett. Gyalogolt haza Pestről Budára, villamosköz-lekedés persze nem volt, amikor a Petőfi-hídon elhangzott egy lövés. Az oroszok, hogy ezt vizsgálják, lezárták a hidat, mindenkit begyűjtöttek és bezártak egy kör-nyékbeli iskola tornatermébe.

Eltelt hat nap, és Pali bácsi nem került elő. Olyan hírek keringtek, hogy az oroszok egy kis „málenkij robot”-ra megint Szibériába viszik az embereket, mikor meglett. Kikérdezték, persze fogalma sem volt a lövésről, nem is hallotta, elengedték. Óva-tosságból nem Budafokra, ahol a nővéreivel lakott, ment haza, hanem előtte hozzánk jött fel. Elementáris élmény volt, mikor becsöngetett és ajtót nyitottam neki; neki-ugrottam, átkaroltam és csak azt tudtam kiabálni: Pali bácsi! Pali bácsi!

Nos, ez a Pali bácsi harminc esztendővel ez esemény, tizenöt évvel apám halála után, szokás szerint megint beállított anyámhoz, és nőül kérte. A nővérei már elhal-

tak, egyedül volt, a régi, fiatalkori ismertséget és összeszokottság okán nem volt logikátlan ez a lépése. Anyám hetven körül volt ekkor, de mivel ő még mindig, egészen élete utolsó percéig apám bűvöletében élt, ha nem is nevette ki, de elutasította a kérést.

Aztán egyszer, pár évvel később megkért, hogy vigyem ki, menjek el vele Pali bácsi budafoki temetésére. Bár a házasságkérés után nem tartottak kapcsolatot, valahogy tudomást szerzett a haláláról. Ha hozzámegy, kétszeres özvegy. De esze ágában nem volt apám után mással osztani meg az életét.

*

Vikit, ahogy a Huszonkettes csapdája kezdődik, meglátnom és megszeretnem egy pillanat műve volt csupán. Ezt a poént már egyszer ellőttem a szüleim megismerkedése kapcsán, de mit csináljak? miránk is éppúgy érvényes volt, ahogy rájuk.

Mindenképpen be akartam mutatni nekik. Odavoltam érte, nemsokára össze is házasodtunk. Ha nem is rögtön, de hamarosan megszületett az első gyerekünk, Judy.

Heller regénye kétszeresen is illik ide. Amikor először vittem fel a szüleimhez, hogy bemutassam, anyám, hogy ne kelljen tudomásul vennie, hogy a fia őhelyette máshoz kötődik, egy olyasféle trükköt vetett be, mint a huszonkettes: nem volt hajlandó tudomást venni róla. Akiről nem veszünk tudomást, az nincs, aki pedig nincs, az nem is veszélyes ránk nézve.

Viki minden volt, csak nem kispolgár. Mivel – elég későn, huszonhét évesen – vették fel az Iparművészeti Főiskola kosztümtervező szakára, kialakult ízléssel rendelkezett. Többet ugyan nem tudott a tanárainál, de azért elég sokat tudott, és azt másként tudta – bátran konfrontálódott velük. Hiába próbálnám körülírni az öltözködését, a legjobb, ha azzal a mondással élek, hogy még a vécéajtó is jól állt volna neki, ha azt veszi magára. Tudta, mit hogyan kell viselni.

Pedig a klasszikus divat nem igazán érdekelte; filmekhez és színdarabokhoz készített ruhákat, jelmezeket. Jellemző, hogy mikor már befutott kosztümdizájnereként gyakorolta e mesteriségét és a belvárosban lett egy boltja, a kirakatban divatbabaként a barátnőit szerepeltette, akik hosszú dermedtség után lassan életre keltek – az utca megtelt nézőkkel, nemhogy a járdán, de az úttesten sem volt hely, leállt a forgalom.

Ha az öltözködése alapján lehet valakit polgárnak nevezni, hát az apámat és az anyámat lehet. Azaz lehetett. Egyikük sem viselt kirívó ruhadarabokat, ugyanakkor mindketten tiszták, jól öltözöttek, „nettek” voltak – csak átlagos, de kiváló anyaguk és jól szabottságuk miatt kifejezetten elegánsnak ható ruhadarabjaik voltak. Apám, amikor a boltokban rosszul szabott tömegárut lehetett csak kapni, presztízs kérdést csinált belőle, hogy a legelитеbb belvárosi szabók által készített öltönyei és felöltői legyenek. Nyilván textillel fizette nekik az anyagot meg a varratást. Mindig bőrtalpu, a Haris-közben csináltatott cipőt hordott. Anyám ruháiról azért nem tudok nyilatkozni, mert vele nem jártam el ruhát csináltatni, mint apámmal. Sráckoromban a szabói nekem is varrtak öltönyt meg ballon- és télikabátot – bevallom, rettentően untam a ruhapróbákat.

Két ennyire eltérő látásmód nem fért össze. Különösen azért, mert minkét fajta öltözködés egy-egy életfelfogást tükrözött. Viki a művészet felől, autonóm személyiségként tudatosan közeledett a divathoz, míg anyám ösztönösen alakította életfelfogásához a ruházódását. Nemcsak két eltérő ruházat – két eltérő ember állt

szemben egymással. Nem csoda, hogy mikor anyám meglátta, elfordult. Mintha egy amerikai burleszkfilmben lettem volna: hiába mondtam, hogy Mami, hadd mutassam be a barátnőmet, egy ott lévő vendéggel kezdett beszélgetni. Azt hittem, hogy ez csak véletlen, újra próbálkoztam. Akkor sem vett róla tudomást.

De ugyanígy viselkedett a lányommal, Judyval is. Ha lehet, vele talán még elutasítóbb volt, mint az anyjával. De – erről már írtam – mikor bajba kerültünk, odavett minket magukhoz. És tudom, hogy ezt ő forszírozta, apám hagyott volna minket a sorsunkra.

Aztán idővel, pláne a másik két gyerekünk születése után már elfogadta Vikit. Nem maga, és nem is a gyerekeink hatására, hanem én értem csak. De igazán közel sosem kerültek egymáshoz.

*

Gyanítom, hogy túl azokon az értékeken, amelyeket anyám hozzám hasonlóan felismert a mostani feleségemben (mivel harmincnégy éve együtt vagyunk már, a közvetvezőkben a „mostani”-t elhagyom), az érte való rajongásában az is szerepet játszhatott, hogy az egyetemen jogászként végzett, sőt, élete végén (mármint anyám élete végén) egy holland egyetemen Európai uniós diplomát is szerzett. Sőt, aztán a közgázon egy harmadik, gazdasági abszolutóriumot is hozzatett ezekhez.

Annyira odavolt a feleségemért, hogy a szeretetével és érdeklődésével szinte agyonnyomta. Megrémítette. Mindent tudni akart róla. Én ismertem őt, tudtam, hogy a kérdései nem agresszivitást, hanem csak érdeklődést tükröznek, de Zsófi, a feleségem úgy érezte, hogy faggatják. Órákig képes volt a munkájáról érdeklődni. Ilyenkor látszott, milyen kár, hogy anyám annak idején nem vállalt állást – biztos vagyok benne, hogy a rámenősségével és a céltudatosságával egy cégnél vagy hivatalban előbb-utóbb felelős pozíciót töltött volna be. Jól végezte volna a munkáját, de a beosztottjai nem szerették volna.

Kár, hogy miután Zsófi hazatért Amszterdamból, anyám nem sokra rá meghalt. Ha életben marad, talán kevésbé hevesen kérdezzeti, ő pedig nem tart annyira tőle, és nemcsak hozzám, hanem hozzá is fordul tanácsért, amikor döntéshelyzetbe kerül. A nagy élettapasztalatával biztosan tudott volna segíteni.

*

Életemnek egy évtizedét a hazai triatlonsportban való tüsténkedésem töltötte ki. Gyakorlatilag én kezdeményeztem ennek a sportnak az itthoni megalapítását és megszervezését – de ha én nem kezdem, megkezdí más. A rendszerváltás pont ennek az időszaknak a közepére esett.

Három top-versenyzőmmel kocsival Bécsbe tartottam, hogy bringás cuccokat vásároljunk (itthon akkor még szinte semmit sem lehetett kapni), amikor Veszprémvarsányánál teliben kapott minket – azaz, pár századmásodpercen múlt, mi kaptuk telibe őt – egy mellékútról a főúton keresztülrobogó kocsí. Az ütközéstől mindkét autó felrepült a levegőbe, a mienk kiszórt bennünket magából, a másiknak a részeg sofőrje, még le sem ért a talajra, már halott volt. Mi is alaposan megsérültünk – mindenki másféleképpen – de életben maradtunk, később mindegyik versenyzőm foly-

tatni tudta sportolói karrierjét. Nekem darabokra törött a bokám, és több helyen is leégett a bőröm. Három hónapot töltöttem a győri katonai kórházban, ezalatt hétszer műtöttek.

Anyám a balesetről a tévéhíradóból értesült.

Abban az időszakban nem voltunk túl jóban, nemigen kerestük egymást. Pedig ott lakott, öt percnyire tőlem. Elég undokul viselkedett, legalábbis én úgy ítélem meg – ő pedig nyilván azt érezte, hogy én vagyok undok övele.

De mihelyt a híradót látta, vonatra ült és lejött Győrbe, hogy találkozzon velem. Nyilván az apám hasonló balesete miatt rettegett. Nem engedték be hozzám, mert az intenzíven feküdtem, de legalább megtudta, hogy még életben vagyok, és nem olyan súlyosak a sérüléseim, hogy meghalhatok.

Aztán amint tudott, felhívott. Akkor én már túl voltam az életveszélyen, felkerültem a bőrpasztikára. Arra vártam, hogy az égéseim műthetők legyenek, azaz a bőröm kicserélhető állapotba kerüljön. Sokat tenni nem tudott értem, mondtam neki, hogy jobb, ha nem jön le. Rendszeresen hívott, érdeklődött az állapotom felől, és mikor három hónap múlva hazaengedtek, feljött értem és a vonaton hazakísért. Én már túl voltam a megpróbáltatások javán, ő viszont – számomra kissé humorosan – aggódott értem. Ettől kezdve aztán egészen a haláláig, és az nem kevés idő, tizenkét év, kisimult a viszonyunk. Hihetetlennek tűnt, hogy volt idő, amikor képesek voltunk haragudni egymásra.

Nagy fájdalom, hogy mikor egy nemzetközi drámapályázatot nyertem Grazban és bemutatták a darabomat, nem tudtam kivinni megmutatni neki, mivel pár hónapja már halott volt.

*

Egy kínzó emlékem azonban ebből az időszakból is van vele kapcsolatban.

A balesetre rákövetkező évben megszerveztem az első magyar duatlon bajnokságot. Duatlon: megállás nélkül futás-kerékpározás-futás abszolválása. Nincs számítás, mint az öttusában, az győz, aki elsőként szakítja át a célszalagot. A tempóváltások miatt sokszor még izgalmasabb is, mint a triatlon. Tavasszal és ősszel szoktak duatlon versenyeket rendezni, amikor a nyíltvizek még vagy már túl hidegek ahhoz, hogy úszni lehessen bennük.

Ennek a versenynek a megszervezése életem egyik jelentős – ha nem is a leglátványosabb – pontja volt; összehoztam kedvenc sportomat alma materemmel, Pannonhalmával.

Egész nap jöttem-mentem, szerveztem, intézkedtem, pár perc volt csak a rajtig – mintha egy jelenés lenne –, megpillantottam anyámat. Ott állt a háttérben, nem szólt, nyilván nem akart megzavarni. Ekkor már elég gyenge állapotban volt, csoda, hogy egyáltalán el tudott jutni Pannonhalmára. Talán egy ismerőse hozta el. Épp' csak intettem neki, nem volt időm odamenni hozzá és köszönteni, megköszönni, hogy eljött.

Raadásul a díjak átadására felkértem író barátomat, Mészöly Miklóst, az „atlétát”, aki fiatalkorában maga is versenyszerűen sportolt, később pedig megírta Az atléta halála című nagy port felkavaró könyvét. Hasonlóképpen ő sem volt a legjobb állapotban, de azért a feleségével együtt szintén lejött a versenyre. (Egy év múlva meg-

halt.) Bár anyámnak nem volt konkrét kifogása Miklós ellen, láttam rajta, rosszul esik neki, hogy íróként-emberként jobban értékelem őt, mint egykor apámat. Aztán a verseny lezajlott, persze, megint csak nem volt időm anyámmal törődni, és úgy ment el, hogy nem volt módunk elbúcsúzni egymástól.

*

Miként lehetséges, s csupán költői cím-e az, hogy az apám, aki az anyám karjában halt meg, ölte meg őt?

Nem költői; nagyon is lehetséges.

Bár a két sikertelen kísérlete után letett arról, hogy véget vessen az életének, az apám nyomorult halála, hosszú és fájdalmas agóniája csak ott élt benne. S mikor a gyomra fájni kezdett, hogy a férje szenvedéséhez „méltó” legyen, zokszó nélkül tűrte a kínokat. Sőt, szinte örömmel vette a szenvedést. Mint egy magát az Istennek feláldozó szent. Csak ő nem az Istennek, hanem apám emlékének áldozta fel magát.

Erősen élhetett benne az apám által szentként tisztelt székesfehérvári kispap, Kaszap István emléke, aki a legenda szerint Istennek áldozva rettenetes szenvedését, fiatalon halt meg. (Valójában – de jó, hogy ezt apám nem hallja – kikezeletlen szifilisz okozta a vesztét.)

Mikor láttam, hogy mennyire szenved a gyomra fájásától – anyámról van szó – felajánlottam, hogy hívok egy orvost hozzá. Erősen tiltakozott. Neki orvos nem kell, látni sem akarja.

Tudtam, hogy szed valamilyen gyomor-gyógyszert. Megkérdeztem tőle, beveszi-e rendszeren. Azt felelte, rendszeresen kiváltja, beszedi. De nem javult az állapota. Erre elmentem a körzeti orvosához, és rábeszéltem, hogy jöjjön ki hozzá, nézze meg, mert nem bírom rávenni, hogy bemenjen. Egy nagyon rokonszenves nő volt, kijött velem. Az anyám szinte megrémült, amikor meglátta, és elküldte. Elzavarta szinte. Nem volt hajlandó megvizsgáltatni magát.

Akkor jöttem rá, hogy tudja, hogy gyomorrákja van, de nem hajlandó kezeltetni.

S ugyanolyan fájdalmakat él át, mint annakidején az apám, de hősiiesen viseli őket, nem mutatja. Nem kért és nem kapott morfiomot. Mikor elviselhetetlen fájdalom tört rá, engem kiküldött a konyhába, aztán mikor jobban lett, visszahívott.

Semmit sem tudott enni, nem volt étvágya. Egyvalamit mégis: ha túróscsuszát csináltam neki, azt elfogadta, de sokat nem evett belőle. Sajnos akkor még nem jöttem rá, hogy miként kell az igazi, finom túróscsuszát elkészíteni: az előre elkészített alapanyagokat, a tésztát, a túró, a tejfölt és a pörccöt nem elég csak összekeverni, hanem egy üvegtálban, vagy egy vastagfalú vaslábosban sütőbe kell rakni és fel kell hevíteni, hogy a tetején lévő meg az edény falával érintkező tészadarabok megpiruljanak.

A halála után, mikor átvizsgáltam a lakását, az ágya végén lévő kisszekrényben találtam vagy száz-százötven doboz felnyitatlan gyomor-gyógyszert. Egyetlen tablettát sem szedett be.

Méltó akart lenni az apám szenvedéséhez – az apám miatt halt meg. Úgy is fel lehet fogni, hogy ő ölte meg, huszonnyolc évvel a saját halála után.

*

Anyám észbeli képességeit tekintve, meg voltam győződve róla, hogy minket, gyerekeket nem fenyeget az elbutulás veszélye. Nyolcvannégy éves korában halt meg, de ha odafigyel a gyomrára és szedi a gyógyszereit, talán száz évet is megél. Ahogy szó volt már róla: hihetetlen éles volt az agya, tökéletes az emlékezete. Ez a könyvecske is sokkal pontosabb és részletgazdagabb lehetne, ha időben észbekapok, és nem tiltakozom a vele való „üres” beszélgetések ellen, hanem célzatosan kérdezem, faggatom őt.

Erre a húgom hetvenöt éves korában meggárgyul.

Mondhatnám szebben is – én, kis lovag – de nem mondom.

Anyám – róla akarok még pár szót ejteni – hihetetlen éleselméjű volt. Egyszer, nem sokkal a halála előtt, összevitakoztunk valamin. Számomra egyértelmű volt, hogy most először téveszt, mert biztos voltam a dolgomban. De gondoltam: hiába, ez már az öregség, a legjobb, ha nem vitakozom vele. De azért otthon beütöttem a vitás kérdést a gugliba – röstelltem, de már elfelejtettem, konkrétan miről volt szó; ő bezzeg emlékezne rá –, és kiderült: nem nekem, hanem neki volt igaza.

Azonnal felhívtam és elnézését kértem tőle. Azt akartam, hogy tudja, mert hiú volt erre, hogy mint egy Schaffhausen, úgy működik az agya.

És akkor a húgom miért?

Különleges tehetségű jazz-énekesnek indult, de hamar feladta. Szerintem flottabul fogalmazott, mint én. Kissé felszínesen, de könnyedén, érthetően, hatásosan. Írt egy kisregényt az életéről, átküldött pár novellát is. Remek, pontos, találó és enyhén szarkasztikus volt valamennyi. Másfél éve megkérdeztem tőle: írsz még? Nincs kedvem, válaszolta kedvetlenül. Egy helyi adón volt egy dzsessztörténeti sorozata, azt is lemondta. Az a gyanúm, hogy a demencia azt támadja meg, vagy azt támadja meg hatékonyan, aki az agya mozgásával nem tesz ellene.

*

Óbudán, a lakásunkhoz aránylag közel esik a hospice ház. Nemrég egy orvos ismerősöm, akinek sem gyereke, sem férje nem volt, ide feküdt be, hogy élete utolsó egy hónapját itt töltsse el. Megfontoltan készült az elmúlására, hogy aztán – ahogy ő fogalmazott – egy új életre támadjon fel.

Anyám, amikor a gyomorrákja már az utolsó stádiumába lépett, ugyanilyen módszerességgel készült a halálára, csak nem a hospice házban, hanem otthon, a lakásában. És senkit sem értesített róla, engem sem. Előző napon még fent voltam nála – nem tudom, nem utólagos belemagyarázás-e, hogy a szokottnál derűsebbnek láttam, alig figyelt énrám. Már az apámmal való találkozás járhatott az eszében.

Volt kulcsom a lakásához, másnap délelőtt megint felmentem hozzá. Az ágyában feküdt, oldalra fordulva, ki volt hülve már. Egy kicsit pisis volt alatta a matrac. Minden nyugodtnak és egyértelműnek tűnt, a temetéshez és a halottkémhez szükséges papírjai ki voltak készítve a komódra – én nem voltam nyugodt. A feleségem Hollandiában volt, rá nem számíthattam, az első feleségemet, aki egyébként Berlinben élt, de éppen akkor itthon járt, hívtam fel és kértem meg, hogy jöjjön át, segítsen ott lennem, míg a hullaszállítók ki nem jönnek és el nem viszik anyámat. Máig hálás vagyok neki, hogy rögtön átjött és végig ott volt, beszélgetett velem.

*

Ha nem is ért véget, de megváltozott, üresebb lett az életem. Most már mindegy, akármi megtörténhet velem, elhagyott, akire számíthattam, aki mindig segített, ha bajba kerültem, aki a maga módján mindig jót akart nekem, és ha veszekedtem is vele, tiltakoztam ellene, a mérce volt számomra. Egész életemben neki, neki meg az apámnak akartam bizonyítani.

Vigyem haza a vidéki házba és ott a telek tetején, a diófa alatt temessem el? Feküdjek mellé, öleljem át? Nézzem meg, vegyem a kezembe a csúnya, öreg, lottyadt mellét, amelyből annakidején az életet kaptam? Valamilyen ősi, animális rítusra vágytam, ami megpecsételi és lezárja a kapcsolatunkat.

Persze, semmi ilyent nem tettem. Megvártam, míg a hullaszállítók kijönnek, bádogtepsibe teszik picire fogyott testét, mely nagyot koppant a liftben függőlegesre állított bádogtepsi alján, és azt is megvártam, míg elmennek.

Árva lettem, és ez az állapot azóta sem szűnt meg.

*

Apám urnája – ezt is anyám intézte – először a Farkasréti temető egyik urnafalába került bele, oda még nagyritkán ki is mentem hozzá, mert egészen a temető felső részében volt, ahol már nem nagyon jártak emberek. De aztán átvitette a Szent Gellértről elnevezett, a Bartók Béla út kelenföldi végén lévő kápolna urnatemetőjébe, ahol egy háromszemélyes fülkét vásárolt meg. A másik, aki odakerült, ő maga volt, a harmadik én lennék.

Megtehetném – jogosult utód vagyok -, hogy átvitetem az urnákat az érdi temető közös sírjába, amelyben az összes nagyszülőm nyugszik, és majd magamat is odatemettetem, de egyelőre nem tervezek ilyent. Elegendő, ha mikor arra vezet el az utam, megállok a temető fölött, besétálok a sírig és köszöntöm az őseimet. Megkérdem tőlük, mit szólnak ahhoz, ami most van? És megvárom türelmesen, mit mondanak. Tudom, nem egyezik a véleményük.

Kis híján harminc éve élek már Bodmérön – még holtom után, por alakban is jól fogom magam érezni magamat itt –, ahol most ezeket írom. Fent, a telek végében a diófa alatt szeretnék pihenni, ahonnan még a Gerecsére és a Pilisre, meg a budai hegyekre is átlátni. A százhalombattai tornyok segítségével Göböljárás irányát is be tudom löni, és Érdét is. Környe a hátam mögött van, a Vértes vonulata takarja. A feleségemnek vigyázni kell, nehogy szembesél legyen, mikor kiszórja a hamvaimat, mert akkor az arcába fújja a szél. Tehát nem megyek be a Gellért-kápolnába, rengeteg urna van ott egymás mellett, alatt és fölött, nincs semmi személyesség a dologban. Urna-falanszter. Ezt persze, hogy ne keserítsem el, nem mondtam anyámnak. A húgommal eleve nem számolt, tudta, hogy a fia valahol Ausztráliában fogja majd eltemettetni.

*

A temetési szertartását én szerveztem, a Gellért-kápolna misetermében kerítettem rá sort. Azt még csak elviseltem volna, hogy egy pap csöndesen zsolozsmázik a hát-

térben, de abból, hogy a jótulajdonságait ismeretlenül és gépiesen sorolja (ezeket előtte mindig megkérdem az embertől), nem kértem. Pap nélküli volt hát a megemlékezés, és én mondtam rövid beszédet. A Szkladányit, aki talán jobban ismerte őt, mint ő magát, elfogadtam volna, de hát ő már nem élt. Alig tudtam megszólalni, feltehetőleg szakadozottan, érthetetlenül beszéltem. Ha sikerült is elkerülnöm, hogy sírjak, könnyes volt a szemem. Előre kigondoltam, mit fogok mondani az életéről, az élete értelméről, de szerencsére hamar váltottam; azokhoz való kapcsolatait vettem végig, akik eljöttek a temetésére. Így már könnyebben ment. Olyanok voltak ott, akik nemcsak ismerték, hanem szerették is őt. Kilenc ilyen embert tudtam összehívni – fénykorában jóval többen lettek volna.

*

Anyám halála után fogalmaztam meg, hogy akinek ellentmondásos viszonya volt a szüleivel, az nem akarja, de nem is tudja végleg elengedni őket. Folytonos, végeérhetetlen beszélgetést folytat velük, hol vádaskodva, hol meg önvadás monológ formájában. Érdekes, anyám jelenvalóságát számomra nem a Szent Gellért kápolna urnasírjában elhelyezett hamvai jelentik, hanem a lakásomban fellelhető tárgyai. Amelyeket ő szerzett még annakidején, az ő lakásában voltak, ő látta, rendezgette és időnként letisztította őket, s amelyeket a halála után kiválogattam és áthoztam magamhoz.

Időnként végigmegyek a szobákon, kikeresem és szemrevételezem ezeket a tárgyakat. Felidézem – mindig másként – a történetüket. Szólok hozzájuk. Szólok az anyámhoz. Néha beszámolok neki, mi van velem, miként alakul a sorsom. A kellemetlen dolgokról nemigen beszélek. Ha iszom egy pohár bort, nem merem teleltetni, mert mindig szólt, hogy ne igyak annyit.

Soha nem unom meg az ilyen szemléket a lakásban, a végtelenségig húznám őket, de arra vigyázok, hogy csak ritkán kerüljön sor rájuk, nem akarom, hogy sablonosak legyenek. Mindig új, mindig más tárgyakat veszek észre, és persze másokat is hagyok ki.

Már a konyhában kezdődik a tárgyaira, vagyis órá (meg énrám) olyan jellemző ellentmondásosság.

A tányértartó falipolc tele van sötétkék peremes limogesi meg viktória mintás herendi tányérokkal. Ezek módfellett elegánsak, de nemigen használjuk őket, helyettük inkább népi, virágos vagy madaras tányérokat veszünk elő, én legfőképpen olyanokat, amelyek sima fehérek, semmi minta nincs rajtuk. Tök igénytelenek. Ezek is tőle, azaz tőlük, még a mamája idejéből valók, de pár a használat során eltörött közülük, már csak három ilyen maradt. De ha egyedül vagyok, és magamnak csinállok csak kaját, akkor két herendit veszek elő, és csak az egyikbe tálalok. Hiába, hogy a másik üres, úgy érzem, mintha ott lenne velem.

A nagyszobában egy csomó olyan szobor van, amelyet én nem vennék meg, de jellegzetesek és rá emlékeztetnek. Egy kislányos-kecskés-gidás trió például. Komlós kerámia; nem egy ilyent láttam már. A feleségem giccsesnek tartja – az is –, de én ragaszkodom hozzá. Amikor kapta vagy vette, fiatalasszonyként nyilván, még modernnek számíthatott. Van a falon két hódmezővásárhelyi tányér, ezeket is tőle örököltem, népiesek ugyan, de nem igazán, sajátos vásárhelyi jegyek is vannak a mintázatukban.

Pár herendi cucc: egy jó nagy papagáj – ennek a táljába rakjuk a kulcsokat, miután hazaértünk, meg a könyvállvány egyik felső polcán egy herendi levesestál.

A nagy gyerekeim mind ismerték őt, de csak Judyval, aki nem ment ki Berlinbe, volt közeli kapcsolata. A kislányom nem is ismerte, és ha beszélek neki róla, unottan félrenéz. Nem érdekli, ki volt, milyen volt a nagyanyja.

*

Azért benéznek a szobájába, mondja.

Bemehetünk, felelem, de nincs nála semmi érdekes. Megáll az ajtóban, nézelődik. Szép, mondja. Szép szoba. Persze, hogy szép, gondolom, de nem mondom neki, hogy csak azért van rend, mert Emese, mikor kedden itt volt, rendet rakott. Zoé holnap lejön, egy perc, és megint kupleráj lesz.

Megvagytok egymással? kérdi, mintha csak megérezné, hogy panaszkodni akarok.

Akármit is mondok neki, nem hallgat rám. Mintha nem is lennék. Írtam egy novellát, a nővéréről, Judyról is szó esik benne, de nem hajlandó elolvasni. Nem érdekli, hogy mivel foglalkozom, miket írok.

Szinte érzem, hogy a karomra teszi a kezét. Ne törődj vele. Rendbejön majd. A te szobád? kérdi átmenet nélkül.

Itt is szobrok, egy előre hajló női bronzakt, akinek hátulról nemcsak a lehajtott arcába lehet belelátni. Néhány éve vettem. Átsiklik rajta (direkt?) a tekintete, egy másik akton állapodik meg, ezt még apám szerezte valamikor. Álló nő, az egyik felémelt kezére egy pillangó szállt le; azt szemléli. Mezítelen, de semmi erotika nincs benne.

Az ágy végi polc állványának tetejéről, amely végig van tűzve elhalt ismerőseim és barátaim gyászjelentéseivel, egy fénykép néz le, melyet egy fiatalkori képéről készíttettem és a temetésén osztottam ki; a körbe foglalt gyönyörű, nevető arc felett van a neve, alatta meg két évszám:

Baranyai Ferencné Nádasi Mária – 1918-2002.

Köszönöm, hogy ezt megcsináltattad, mondja.

Ha meghalok, Judy viszi őt tovább magában.

Aztán ha ő is meghal?

A regény II. része – Apám (és én) – a következő számunkban